

3209

⁶⁰
A5878 Duplum

F. Lill.

Rohtaedes lauke
vanaverte kas.

Rohtaedas

lahke wanakeste seas.

Kirja pannud

J. Lill.

4309

Tartus, 1875.

Trükkitud H. Laakmanni kulu ja kirjadega.

3826

Senfuri poolest lubatud. Riias, 26. Juunil 1875.

Sissejuhatusseks.

Kuidas inimese töö, nõnda ka selle järele tema puhkamine. Waene hantwergisell käib jala; wäsi ära, et enam sammu ei suuda edasi astuda. Ta näeb linna oma ees, aga ta ei jõua enam jalga jala ette tõsta, waid istub kiwi otsa ehk kraawi kalda pääle maha „jalgu puhkama“ ja õhkab: „Oh, kui ränk ja raske on waese jala-käija lugu! Kui hea wõib neil olla, kes hommi-kust õhtuni toas istuwad ehk töldas sõidawad!“

Aga waata! Natukene maad tema selja taga sammub üks pitt kuiwetanud ja kahwatanud näuga mees ning ümiseb iseeneses: „Oh, mis halb on ühe kirjutaja elu! Sõd ja päewad istu toas ja kirjuta et sõrmed walutawad ja selg küüru jääb. Kui wäga ilus on nüüd wäljas lõndida! Oh, oleks ma üks reisijess, siis wõiksin ma päewast päewa läbi põldude ja lehkwa heinamaade linnast linna rändada, ja linnu kombel wärsket õhku sisse hingata!“

Säh, sääl ta nüüd on! Mis ühele töö, see teisele puhkamine; mis ühele puhkamine, see teisele töö!

Kui inimene pool aastat toas raamatute kallal istub, iseäranes weel kewade, mill':

Loomus ärkan'd

Kohi tärkan'd

Linnud rõõmsast' laulawad,

siis 'pole sugugi imeks panna, et ta wiimaks äratüdineb ja pitkifilmi päewa ootab, mill' ta maale sõita, puhata ja jälle wärsket õhku hingata wõib. Niisugune päew oli ka meil enne Saani-päewa käes. Tunnid oliwad lõpetatud ning pärast lõunat pakis iga mees oma raamatuid ja kraami kottu, sest hooime wõisime koju sõita.

Shtu käisime meie mitu seltsimeest kenas puiestikus jalutamas. Meie jutt tuli ka selle pääle, mis kül iga mees meist sui kodu ette wõtab. Üks arwas iseäranes Algebra, teine sündinud lugude kallal tööd teha j. n. e. Wiimaks andis üks meie seast nõu, sui lahutuseks wanu laulusi, juttusi ja ebausku kombeid korjata. Kõik oliwad selle nõuga rahul. Sgauks lubas, mis ta tähtsat asja juhtus nägema ehk kuulma, meeles pidada ja seda siis teisel poolaastal oma seltsimeestele jutustada ehk ettelugeda. Seda tegime meie ka. Nende seas kes wanawara oliwad korjanud, olin ka mina. Et ma kõiki meeles ei jõudnud pidada, siis kirjutasin ma

ülesse, mis ma korjanud, ning nõnda sündis
iseenesest eesfeisaw raamatufene. Et meie nõu
ei olnud, kirjameeste seltsile warandust korjata,
waid aga endid korjamises, tähelspanemises ning
üksteisele ettelugemises ja kõnelemises harjutada
siis 'pole ma ka oma korjatse natukest mitte
kirjameeste seltsi, waid trüki läbi rahwa kätte
tagasi saatnud.

Tarka meistri tööd ärgu keegi siit raamatu-
fetest otsigu, seda ütlen juba ette ära. Rahju
aga ei tule minu raamatu lugemisest kellegile.
Kes sõeluda mõistab, see leiab siit ja säält ikka
ka mõne õpetuse wäikesse ehk mõne pähkile tera-
fesse, mis üle järele võib mõelda.

Kritikustele aga, kes mu raamatufest tema
kirjakeele pärast wa'est hukka mõistawad, ütlen
ma esiteks: „Parem teha 'pole kellegile ära-
keelatud,“ ja teiseks tuletan ma neile wana
Gesti pruuki meele, mis järele iga esimene kopp
ehk lusikas, mis Süts walmis nikerdas, ahju
wisati, et teised, mis ta pärast teeb, seda pare-
mad saaksiwad.

Wõtke hääks! Lugege ja mõistke kohut!
Peks on omal ajal ka terwisele mõnus ja tulus.

Tartus, 9. Aprillil 1875.

J. M.

Esimene päätlük.

Mis ma sellest salgan, koju sõites oli mul kindel lootus, õige rohkeste wanawara koguda ja korjata, nõnda kui: rahwa laulust, ebausku kombeid ja pruukist j. n. e. Iseäranes rohkeste lootsin ma wanu laulust korjata, sest W's. elab minu kodu lähedal üks wana laulik, nimega Talwe. Ta on wana 70ne aastane kikhamega mehike, naljakas ja jutukas, just nõnda kuidagi üks lihtlabane rahwa laulik olema peab. Sellel wanakesel olla nii palju wanu laulust, et ta mitu nädalat järgemööda laulda wõida, ilma et tal puudus kätte tuleks, — nõnda ütlesiwad B. küla rahwas, kus wanake elas. Ja ma ise nägin teda kord Suistepühade aegu, kuidas ta iga asja juure, mis üle teised ehk ta ise teistega kõneles, ühe sündsä rahwalaulu laulis. Pakuti talle „pühade jalga,“ siis laulis wana widussilm warsti:

„Olegu terwed õllesepab,
Kes on kolmi koku pannud:

Esiteks west see wedela,
 Teisiks see maki magusa,
 Viimaks weel wihad humalad!
 See mul soonib sooni mööda j. n. e.

Räägiti kesa künnist, — sel aastal oli kesa
 kõwa kui paas, — ja muretsedi selle üle, kas,
 kuidas ja millal selle tööga walmis pidi saa-
 dama, siis oli Talwel warsti laul suus:

„Annekene, ellakene,
 Meie töö jääb tegemata!
 Härjad alles õpimata,
 Kõwa kesa kündemata j. n. e.

Tuliwad lapsed wanakesele jooksates wastu
 ja palusiwad enestele midagi laulda, siis ei
 laulnud ta ilal laulu, mis lastele ei oleks kõl-
 banud. Nõnda kui tal iga muu juhtumise ja
 asja jaoks laulust tagawaraks oli, nii ka laste
 jaoks. Ja, need laulud oleksiwad wist wäikese
 6—8ja aastase laste kooliraamatusse wäga sünd-
 sad. Näituseks pistan mõne ülesse, nõnda kui:

„Wares tegi wäiksed warrud.

Rutsus Soomest,

Rutsus Saarest.

Rutsus kofku koowitajad,

Ujas kofku hallid linnud, —

Jättis kulli kutsumata.

Kull oli kuri kiskumaie:

Riskus kure uue kuue,

Rähni rauatud kasuka,

Kärje kullatse kübara,
Warblase wana wammuse."

Eht: Kuus, kuus kullifene,
Liiri löri lõufene,
Piiri pääri pääsufene,
Kus su kulda pesafene! j. n. t. w. e.

Eht: Diu roiu rotti pulmad!
Hiire tütar sai mehele
Kirgi noorema pojale.
Sääl oli'd uhked pulmalised:
Hunt oli pulma Oldermanni,
Sänes pitka peiu poisst,
Kebane roategija.

Eht la: Pisuke punane pörsas
Kõneles suure seale:
Ära mine küla karjaaeda j. n. e.

Meist näitustest olgu siin küllalt. Meist näeb iga mõistlik inimene, et wana Talwe säärased laulust lauldes tõeste laste laulust laulis. Seda põhjendada ja näidata, et need ja muud säärased rahwalaulud wäikse laste kooliraamatus õige koha pääl oleksiwad, 'pole siin minu nõu, nii palju aga saab wiist iga koolmeister tunnistama, et naad sääl tõeste sündsamad ja kõlblikumad on, kui wahest järel tulew ilma luuletuse õhata kokku riimitud salm:

„Rõõmustagem lapsed ennast,
Et nüüd saate õpetud
Lugema ja kirjutama,
Laulma ja weel mõnda muud.“

Panek aga mõni mees mulle siin võimald
 sõnu pahaks, siis olen ma igal ajal valmis,
 olgu kirja ehk suusõna läbi, oma arvamist püh-
 jendama. Siin tahtsin ma aga näituseks võet-
 tud salmikute läbi näidata, mäherdune

„Laulik wana widussilma,
 Armu rinnalta võerdunud“

wana Talwe on. Iga töö ja jutu jauks oli
 tal oma laul käepärast. Mis jääl siis imeks
 panna, et mul kindel lootus oli, õige rohkeste
 wanu laulust forjata.

Selle lootusega jõudsin ma koju. Kui
 siin reisi wäsimusest puhkanud, sugulast ja sõbru
 vaatamas olin käinud, wõtsin ma nõuks, wana
 Talwet ja mõnda muud wanakest, kellega ma
 lapse põlwest saadik hää meelega magust juttu
 puhusin, üheks pärast lõuneks enese juure kü-
 lasse kutsuda. Selle märja eest oli muretsitud,
 ega keegi tõsine rahwa laulik raha eest ega
 kuiwa suuga ei laula, ja laulu lõikust lootsin
 ma täna olemad. Tint, paber ja sulg oli oma
 koha pääle valmis pantud ning ma ootasin
 puude wilus istudes, — rohtaedas pidi ju
 Juuli kuul ilusa soja ilmaga kõige parem ja
 lahkem olema, — oma võeraid tulewad.

Kui juba teised, mu wanaisa, isa, wana-
 onu ja kaks onu koos oliwad, sain ma oma kur-
 wastuseks kuulda, et wana Talwe haiguse pä-
 rast tulemata jäänud. Laulust polnud mul
 täna enam loota, sest koosolejate lauluwara

seisis juba minu käes paberi pääl, aga mõnda wana juttu ehk ebausku kombet wõisin ma ehk wabest ikka weel koosolejatelt korjata. Päälegi olin ma ju ammuft aega soowinud, kabe W's. pruugitawa wana-, ehk õigem ütelda mõistuseõna ehk kõnewiisi pärast mõnda wana inimest küsida, ja seks näitas täna paras aeg olewad. Mäherdused need kaks mõistuseõna on, ja kus ning millal neid pruugitakse, seda seletawad paar näitust kõige parem ära.

Kui Hantsu Tõnist sooja päädega õhtu pimedas kirikust koju tulles wiimaks kaheksi ühe hobuse selga astusiwad, hobune kaarna oja sillast, — mis suur wesi lindu oli tõstnud, ülemminnes maha komistas, Hantsu Tõnist mõlemad ojasse kukusiwad, kus Hantsul, kuube kasu-
kasti selgas, küllalt tegemist oli, kuni ta wiimaks Tõnise abiga jälle wälja sai, ning Hans pärast oma „õnnetust“ rääkis ja kahjatses, siis ütles ta iga kord sinna juure: „Aga kimbus olin ma säääl kaarna ojas, kui Kents=Jaani perus!“ — See oli see esimene kõnewiis.

Teiseks: Kui Nup=Madu, kes suur laupäewa õhtu ümberhulkumise sõber oli, kord pere-mehe piitsa eest mööda pimedat lauldapäälsset jookstes läbi laehaugu lauta wafika sõimu kukkus, et luud ja kondid aga ragisesiwad ja pere-mees teda siit mitte enne, kui pühapäewa lõuna wälja laskis, läks ta kui häbistatud koer Tõr-wahaugu kõrtsi, wõttis suutaie wiina ja ütles:

„Wõtku see ja teine seda ümberhulkumist! Rimpus olin ma sääl lautas kui Wenesõnn Kana-Saani paelas!“ — See oli see teine kõnewiis, mis ikka siis pruugiti, kui keegi oma enese süü läbi õige sügawasse tindi potti oli sattunud. Aga kuidas oliwad need kõnewiisid rahwa seas pruugitawaks saanud? Jah, see'p see oli mis ma täna küsida tahtsin. Kana-Saanist, Kents-Saanist ja Wenesõnnist olin ma mõndagi weidrat tüki kuulnud. Kui ma, oma külalistele õlle kannu pakudes kahjatsesin, et wana Talwe widus'il tulemata jäänud, toodi mulle tua juurest uus Postimees Nr. 28 kätte. Kõige soovimise pääle pidin ma teda ettelugema. Muu seas oli sääl ka ebausju kombedest ja nõiausust jutt. Kirjasaatja arwas, et kül ju ammugi aeg käes olla, et niisugused narri tembud otša lõpeksiwad. Seda arwasime meie ka. Aga üks meist arwas, et nüüd juba sellepoolest üsna teine lugu olla, kui 30-ne aasta eest tagasi. Näituseks, et enne lugu weel palju hullem olnud, lubas ta oma enese elust ühte lugu jutustada. Kõil oliwad selle lubamisega wäga rahul ja mina ei tahtnud oma küsimistega ka wahete kütkida. Lootsin ma ometi mõnda ebausju kombet kuulda saada. Ma wõtsin sellepärast julepeusse, et mis tarwis ülesse kirjutada, ja palusin teistega ühes, et lubaja oma lugu pääle hakaks. Seda tegi ta ka, ja rääkis järeltulewat lugu:

Kuidas piimaäärandiutajat kimbutati.

„Mina olin,“ alustas ta oma juttu, „kui maenelaps S. talusse karjapoisiks antud. Et mu käsi mitte parem ega pahem ei käinud, kui kõige selleaegste karjastel, on iseenesestgi mõista. Wana S. peremees oli küll arutu rikas, aga andis sellegipärast perele häste süüa ja ei sundinud neid ka mitte ülejõu tööle, mis muidu rikad peremehed sagedaste teewad. Et ma terane ja hakkaja pois olin, keda, — kuida teised ütlesiwad, — minu pärast wõi hundi pääle wõis ajada, olin ma warssi wana pereide parem käsi. Minu kõige suurem püüdmine oli sel ajal, nii palju ebausku ja nõiduse wiisijä tundma õpida, kui iial wõimalik. Laps on ju wäga terane ja himukas muistse, ehk kuida W's ööldakse „wanamoodi“ jutude pääle. Üksigi jutt aga, mis ma karjas ehk õitsel kuulsin, ei olnud nii mu meele pärast, kui jutud nõidadest, kaalunaikestest ja nende kunstidest. Kui hää meelega kuulasin ma jeda, kuidas need haigusjä arstinud, wargust ülesse kaalunud, tulewaid asju ettekuulutanud j. n. e. Ja, mis sääl imeks panna, et ma, — keegi mulle nende asjade üle seletust ei annud, — kõige nende asjade sisse kindlaste uskusin. Ja, mu nõu ning püüdmine oli see: minust peab see kõige kuulsam nõid ja arst kõiges W. kihelkonnas saama. (Et maailm weel

üle W. piiri ulatas, seda ei täädnud ma sel ajal weel mõteldagi). Wäsimata korjasin ma wanu ebausukombeid ja pruukisi, õpisin nikatse, ussi ja sakswiha sõnad päha j. n. e. Tõeste, kui mul weel täna kõik need wigurid meeles oleks, ma võiks wana laulu ja ebausukombete korjajatele palju poognaid täis kirjutada, aga kahju, et nad kõik ununud on. Sest, kui ma pärast oma kange püüdmise ja hää mõisawane-
mate abiga kihelkonna kooli sain, ja siin kool-
meistre käest kuulsin, et kõik ebausukombed ja
pruugid selge rumalus, ja kõik nõiad, arstid
ning kaalu naised muud midagi kui petjad ehk
peetud petjad olla, kes rahwa rumalusetoti päält
matti wõtwad, siis wihkasin ma neid asju, mis
ma enne nii kauniks ja kalliks pidasin, weel
enam kui ma neid enne armastasin; ma põl-
gasin neid weel enam, kui ma neist enne lugu
pidasin. Wana lauludega läks lugu niisamuti.
Siiaajani oliwad n'ad hääd küllalt, aga kui
mõned koolis parema wiisidega saksa keelest üm-
bersäetud laulusi oliwad õpinud ja neid rahwa
seas laiale lautasiwad, hakasiwad mitmed endid
häbenema wana rahwalaulusi laulda. Sa,
aegamööda saiwad need sõimu nime „koera lau-
lud.“ Enne laulis igauks oma rahwalaulu
niisama kui lind ossa pääl, ja rõõmustas ennast
selle üle, et laul just tema mõteid awaldas,
just tema tundmiste kohta passis. Aga warsti
wõisid sa „koera laulusi“ üksnes pulmas, war-

rul ja kõrtsis kuulda. Muial laulda oli häbi. Aga mispärast nende nimetatud kohtade pääl ometegi rahwalaulusi lauleti, seda ma ei mõista."

"See 'pole sugugi ime, wastasin mina. Inimesele on lauluhimu niisama kui linnule loodud. Ilma lauluta inimene elada ei wõi. Ei ka ilma rahwa-, ilma ilmaliku lauluta mitte. Kui ka töowaew ja elumure seda himu inimese rindus maharõhub, kui ka, — kuidas meie rahwalauludega lugu on, — häbi omalt poolt teda keelab awalikult rahwalaulu laulda, tuleb aga inimesele tunnikene, mil ta elu murest ja waewast lahti on, siis ärkab ka sedamaid lauluhimu jälle elusse ja ta — laulab. Ja, ta laulab, mis ta laulda mõistab. Ei mõista üks inimene muud, kui üksi rahwalaulusi, siis wõtab lauluhimu häbi üle wõimust ja ta laulab jälle oma — rahwalaulu, sest muud ta ei mõista ja ilma lauluta inimene läbi ei saa. Mõtleme meie nüüd weel selle pääle, et pulmas, warrul j. n. e. jänu õlut ehk suutäis wiina inimese südant ja meelt rõõmsaks teeb, teda elu muret ja waewa ära lasseb unustada, siis teame meie küllalt, mispärast pulmas ja warrul j. n. e. ikka weel häbist hoolimata rahwalaulusi lauldakse.

"Ilma rahwa-, nii kui ilma ilmaliku lauluta ülepää, ei wõida inimene ka mitte elada, ütlesid Sina?" kostis mu naaber. "Ma tundsin

ühthe, kes, niisama kui kõik wennaste koguduse liikmed, ilmliku laulu patuks nimetas. Ta wanake oli isegi wennaste koguduste poole hoidja. Seda usuvad nüüd palju mehi. Kas tõsi, kas wale mis nad ütlevad? Kes teab? — Mis Sina sellest arwad?" ütles ta ennast minu poole pöördes.

Selle küsimise pääle wastata 'pole raske, wastasin mina. Kirjas seisab: „Nende wiljast peate teie neid äratundma j. n. e. Wennaste koguduses keeletakse rahwa-, nii kui ilmliku laulusi laulmast, sest see olla pat. Aga mis on selle õpetuse wili? Dot' mul tuleb lugu meele, mis seda selgeste näitab! Tänamu sügise wõtsiwad noored mehed W. linnas liisku. Et see mitu päewa kestis, läks ajawiidust tarwis. Üks otjis seda ühel, teine teisel wiisil. Mitmed heitsiwad salga kaupa kokku ja laulsiwad oma rahwalaulusi, mis üks nende auuwäärt rahwa sõber korjanud, komponeerinud (neljahäälele säändnud) ja trüki läbi rahwa kätte muretsenud. Kellegi mõistliku inimesel 'polnud selle wastu midagi ütlemist. Aga mõned salgad ei laulnud muud kui kõige ropumaid kõrtsi laulusi, ja kui järel kuulati kust need oliwad, sääl tuli wälja — usu ehk uskmata — nad oliwad kõik niisugused mehed, kes kodu uial ilmliku laulusi õpida ega laulda ei tohtinud, sest see olla ju pat. Koolimajasse, kus rahwalaulusi õpiti ja õpetadi, ei tohtinud nad ju „maailma“ laste

jekka minna. Muud laulu nad siis ei kuulnud, kui waimuliku ehk siin ja sääl kõrtsis ehk mujal mõnda roppu rahwalaulu. Need jäiwad neile meele. Mis pidiwad nad linnas laulma? Waimuliku laulusi? — Ei lähe korda! — Mis nüüd? Meeste pääd oliwad ka natukene sojad, lauluhimu tuli pääle, muud midagi kui oma aidu raidu kõrtsilaulud oliwad ainus tagawara ja — neid nad nüüd laulsiwad! — Muud nad ei mõistnud. Säh, sääl on nüüd selle waga õpetuse wili! Säärane ilmutus rahwa seas annab mõndagi mõtelda. Mii palju aga wõib siit näitusest pime krepiga wälja sorida, et puu ja õpetus, mis paha wilja kannab, ise paha on. — Mis tähendab see nende kohta, kes ilmliku laulu patuks nimetawad? — Aga sõna annab sõna ja meie oleme oma hakatud jutust kaugele kõrwale läinud. Sa pidid ju kõnelema kuidas Sinu rahwalauludega lugu läks, ütlesin ma oma naabrile. Räägi edasi! — „Lugu läks, nii kuidas ma juba ütlesin. „Roera laulu“ oli häbi laulda. Oleks mulle sel' ajal keegi ütelnud, et rahwalaulud kaunis ja kallid wara on, ma oleks neid arutu hulga wõinud korjata. Et aga keegi seda ei ütelnud, ma neid häbi pärast enam ei laulnud, unusiwad nad aegamööda kõik ära, nõnda et ma praegu ennegi 2 ehk 3 tüki mõistan. Pääs on nad mul kül, aga ma olen neist nii kaugele wõõrdunud, et ma nende mõttestijust midagi ei

mõista, sellepärast neist ka lugu ei pea. Mis targad mehed ütlevad, olen ma alati uskunud, ja et need rahvalaulusi kiidavad ja korjavad, siis 'pole mul midagi selle vastu, aitan ise ka, aga minu enese võerdunud kurgule ei maitse nad enam. Rõnda on minuga lugu ja ma usun just niisama mitme saea ja tuhande teistega ka. — Kõige wisama hingega olivad muistsed jutud meelest kaduma. Neid olen ise weel oma lastele jutustanud, neid mõistan ma ka ja pean neist lugu. Nii lapselikud, osalt lapsikud kui nad ka on, kuulen ma weel wanal põlvel hää meelega päält, kui keegi neid lõbusalt westab. Aga kanade päralt! Ma lubasin ju rääkida kuidas piimanõutajat kimbutadi, mis ma poisitse põlves õpisin ja ise ärakatsusin, aga olen juba teist korda tee päält kõrwale läinud. Aga ma hakkas katki läinud lõnga otsast jälle pääle ja korrutan edasi.

Kuida võldud, olin ma wana S. pereide parem käsi. Et ma ime kange omas piidmises olin, kõige kuulsamaks nõiaks ja arstiks saada, siis pidasin ma ka karja juures ja karjas käies kõiksugu kunstisi, ja see oli wanal eidel väga meele pärast. Sest wana S. pereit uskus nõidust niisama kui mina. Kus midagi rohiseda ehk arstida oli, jäl olin mina t'al ikka käepärast ja abiks. Kui kewade weised esimest korda metsa lasti, oh ja aeg, mis siis kõil toimetada ja talitada oli! Sga weisele anti

laudas suutäis leiba, et nad sui häste kogu hoiaks. Lauda ukse alla pandi raudriistu, et weised metsas jalgu ei murra. Mulle anti kolmearaline wits kätte ja kästi seda kõige päewa kaasas kanda ning õhtu jälle koju tuua, kus ta lauda räästasse pisteti, et weised räästa kõrguseks kaswaksiwad. Seda kõik tegin ma suure hoolega, sest kadus wits ära, siis oliwad weised kõige sui otsa järgeste kadunud, ja mis võib ühe karjatsese weel suuremat pahameelt teha, kui see! Läks aga wits katki, siis murdsiwad elajad jalgu. Kabe aralise witsaga ei tohtud iial elajast lüüja, sest siis tooda lehmad kabe nabaga pojad. Wet, mis weistele soola-seks anti, ei tohtud iial palawaks nimetada, selleasemel böldi „leige“. Hundi ja jänese nime ei tohtinud karjane ilmas suhu wötta. Esimest nimetadi „püha Süri-kutsikaks“ ehk „pajuwastikaks“, teist „kootjalaks“ ehk „pungsilmaks“. Oli uss mõnda looma hammustanud, siis ’polnud ussist ega hammustamisest juttugi, waid: „w’a pöösa alune nofin’d“ ehk „näpistan’d“. Kärwas mõni elajas ära, siis ’polnud ta mitte kärwanud ehk surnud, waid „otsalõpenud“, ehk „äraläinud“. — Kõik seda tarkust olin ma kui üks kord üks päha õpinud. Kui lehmal wasikas oli, esimest wärsket piima, W’s. böldakse „terne piima“, keedeti, siis olin ma kõige esimene kapaaga ahju otsel, kus ma oma jau piima ärajõin ja sääl juures sagedaste härja wiisil lui-

kasin, sest siis pidi wafikas ahju kõrguseks kaswama, priske ja lustiline loom olema.

Ühel lõunal, see oli paar nädalad enne Jaanipäewa, panin ma parajalte aigutades jalgu finni, et weistega pärast lõunat jälle metsa minna, kui eit lehma lüpsilt ähkides ja wihaselt tagasi tuli. Et kedagi teisa kodu ei olnud kui mina, — kõik pere oli heinamaale läinud, — siis käksus ja kaagutas eit: „Ma mõtlesin kül, ega see õige asi ei ole, et meie piim juba paar päewa wenib! Ma ütlesin ikka, ega see õige asi ei ole! — Oh teie häbemata loomad! Ei tea kes see jälle peaks olema? Püha ristike, ega see sedawiisi enam kauaks wõi jääda! Tunaeile ei läinud wõi ka mitte kofku! — Mõtlesin kül, — eks ma ütelnud ikka, ega see õige asi 'pole!“ — Ja enne kui ma eidelt küsida sain, mis pahandus talle juhtunud, hüüdis ta lõõtsutades: „Kustas ae! Kustas hää laps ae! — Üks häbemata koer on meie mäelt lauda ukse alla „puugu sitta“ pannud!“ — Sellest see meie piimgi sandiks läinud, kostsin mina. Eks peame abi otsima, eit.

„Abi ots'ma peame jah. Mina wana inimene enam Pahja ehk S. pappu juure käia ei jõua. Kustas, sul on noored wiledad jalad, lippa sa S. pappu juure ja kuula talt järele, mis me' peame tegema. Ma saadan pärast lõunat sauna Manni karja.“

Seda 'polnud eidel tarwis mulle kaks korda

ütelda. Ma wõisin ju sell' kombel jälle mõnda kunsti kätte õppida, ja see oli ju mu kõige suurem püüendus. Ma olin kui eide käskjalg ennegi mitme targa wõi rumala juures käinud, aga wana S. pappu juures weel mitte, ja ometegi oli see W. kõige kuulsam elaja, see on weiste arst, sest hobuse arstimises käis R. tadu temast weel üle. Wana S. pappu oli nooremal põlwele mõisas karjamees olnud, ja iga mõisa karja pidaja pidi nõidust ja elaja ning karja arstimise kunsti ja piima parandamist mõistma. Seda uskus selleaegne W. rahwas nii kindlaste, kui seda, et 2 ja 2 neli on. Pärast kui ta mõisast äratuli ja oma kohta pidas, sai ta omas kabis kunstis nii kuulsaks, et ta iga kowade kui arst naabri kihelkondades ümbersõitis ja elajaid arstis. Mil wiisil see sündis, näitab järeltulew lugu.

Ma läksin eide käsu pääle wana S. pappu juure abi ja nõu otsima. Kui siin ääri weeri mööda, — otsekohe ja juhmilt järsku ei tohi määraseid asju iial rääkida, — oma asju ära olin rääkinud, böldi mulle, et piima muul wiisil arstitud ei saa, kui see läbi, et puugu sita tooja kätte saadakse. Aga kudas ma tema kätte saan? — Wana S. pappu täadis siin nõu ja abi. Wana kuu neljapäewa pärast lõunat pidin ma, — nõnda õpetas mind S. wana, — metsas 2 weiket pihlakast maha raijuma ja jalgu wastu oksa koju wedama. Siin pidin ma ühe firwe

hoobiga jämedama pihelga tüütsast poole jala
pittuse tüki mahalööma, selle otsa oherdiga, aga
wastu päewa ümberpöördes, paar tolli lastma;
siis peenema pihelga ladwa poolt otsast kahe
firwe hoobiga teise poole jalase tüki äraraijuma,
mis kõige koorega just parajalte oherdi hauku
pidi passima, sest sinna sisse pidin ma teda
kolme pauguga lööma. Esimese paugu juures
pidin ma tulise, teise juures werise ja kol-
mandama juures higise kuradi nimel, ütleva.
Nüüd pidi see pulkadeft pulk kolde põhja tuha
alla pantud, kolm korda wafaka jala kannaga
tulise, werise ja higise kuradi nimel sinna pääle
löödud ja tuhk finni aetud saama. Selle wi-
guri läbi pidi nõia, kuidas ma nüüd pean
ütleva, — „sädusehauk“ finni jääma, ning
kange kõhuwalu teda meie majasse ajama, säält
midagi süüa ehk juua paluma. „Aga hoidke
t'e endid,“ ütles S. papp õpetust lõpetades,
„et teie talle midagi ei anna. Kül ta siis oma
nõiutust tagasi wõttab. Annate t'e talle aga
midagi, siis pole t'al häda midagi ja ta nõiu-
tab karja weel kangemine ära! Seda pidage
meeles!“

Ma tänasin hää nõu eest, lubasin kõik kar-
wapäält nõnda teha ja tõttasin koju tagasi.
Eidele rääk'sin ma kõik käest kätte ära, mis
mulle oli õpetatud ning m'e ootasime mõlemad
pitki filmi tulewase neljapäewa pääle. No
ükskord tuli ta ometi kätte. Pärast lõunat

raijusin ma metsas kaks pihelgast maha, sidusin
 ladwad jalgu ja hakasin neid metsast wälja
 wedama. Oh ja pala silk! kuidas see mehe
 ärawäsitas! Ära tahtis jalad alt wötta! —
 Oleks ma mööda pitka küla tanawat, mis kändu-
 dudest ja mätastest lage oli, minna wõinud,
 siis oleks asi wähegi weel korda läinud, aga
 S. papp õpetuse järele pidi kõik see toimetus
 salaja sündima. Üle asjatoimetajate ei tohti-
 nud seda kellegi inimese film näha, ehk muidu
 oli kõik tühjas. Sellepärast pidin ma mööda
 pitka külawalla ajatagust mätaste ja kändude
 seas edasi roomama. Enam kui ükskord jäiwad
 oksad kändude külge kinni ja ma komistasin üle-
 kaela maha, aga maast ülesse ja — edasi! —
 Ning koju sain ma ometegi wiimaks! Müüd
 'polnud enam midagi karta, sest m'e olime ei-
 dega ainu üksi kodu. Teised kõik oliwad heina-
 maal. Aga nüüd hakkas jälle igaw töö! Oli
 pihelgate wäljawedamine mu jalgu tubliste
 wäsitanud, siis tahtis oherdi pööramine kätest
 wõimu wälja wötta. Sest kui palju sääl kallal
 tööd on, enne kui poolteise tollisest puu teise
 otsa oherdilt wastu päewa ümberpöördes õõneks
 saad, seda wõib iga mees isegi arwata! —
 Aga hauk oli wiimaks ometi walmis ning puu-
 gu sita pistis eit ruttu sinna sisse. Müüd tuli
 weel tükk wisa tööd! Rahe ainsa hoobiga pidin
 ma teise pihelga ladwa poolt otsast weerand jala
 pitkuse tüki maha raijuma, mis kõige koorega

oherdi hauku passis. Ka see läks mul forda. Kolme hoobiga löin ma pulga tulise, werise ja higise wana poisi nimel oherdi hauku teise pulga sisse. Müüd 'polnud enam muud tarmis kui pulka koldesse tuha alla matta. Tuhk oli peagi ülesse aetud ning praegu tõstsin ma jala üle kolde serwa, et selle teise nimel pulgale weel kolm mutsu anda, kui, — wõtku äpardust! — heinalised uksest tупpa astusiwad! — Suure ruttuga sumasin ma weel jalaga kolmforda koldesse, et tuhk üle pää käis ja kogeldasin: tulise, werise ja — põm! oli filepada ümber, et tuhk aga tuua lakke tuiskas. „Kas tuli lahti?! Kas tuba põleb wõi? — Kustas mis jäl on?!“ — hüüdsiwad ja küsisiwad tупpa astujad. Mina aga ei wastanud sõnagi, waid lippasin üle wabeukse rehalt läbi aita eide juure ja hüüdsin: eit kõik on tühjas! Päris sitas! — Heinalised juhtusiwad nägema. Sumasin kül weel jalaga koldesse, aga löin pulgast mööda ja — eit anna andeks! — terwe paja täis filet on koldes!

Mis ma kartsin oli tõsi, sest tühjas oli kõik. Keegi ei tulnud süüa ega juua paluma. Naesed arwasiwad kül tähele pannud olewad, et wana Paraku-Kaarl paar päewa hummuksel olnud, aga õiget aru ega otša ei täädnud keegi. Eit wihastas mis hirmus, sest piim wenis kõige heina aja, nõnda et üks ninatarf pois, kui pühapäew õhtu teise nädala jauks piima lassit

(lähkrisse) aeti, õigusega ütles: „Mis kuradi piim see on! Mis sa sellest lasti ajad, Madli! Võtame igäüks otsa õla pääle ja kanname oma jau metsa; ega ta tee pääl katti ei läha!“ — Ja mina? — Ma häbenesin, kui sügise koolis kuulda sain, mis mul waja olin, omad filmad pääst wälja, kui ma selle pääle mõtlesin, mähärdust narritegu ma teinud. Ma ei lausunud sellest kellegile sõna ja nüüd 30ne aasta järel olete Teie esimesed, kellele ma seda kõnelen.“

See lugu on hul küllalt, ütlesin mina, kui kõneleja oma lugu oli lõpetanud, aga see oli 30ne aasta eest. Siit lehest aga 1874 säärast lugu lugeda on weel pöörasem. Et 30ne aasta eest rahwas weel nii pime oli, 'pole wäga imegi; sest siis ei kannetud rahwa waimuharimise eest nii palju hooft, kui nüüd. Aga kas siis kõik koolid oma õpetusega weel 'pole jõudnud rahwa filmi nii kaugele lahnikiskuda, et ta enam musta walgeks ega walget mustaks ei pea!? —

„Nõnda kaebate Teie nooremad, kes Te wana aega 'pole näinud,“ ütles mu wanaisa. „Mina pean, kui ma selle pääle mõtlen, kuidas sellepoolest 50-ne aasta eest lugu oli, — rõõmu ja tänuga ütleva, et mu isa õnnis, kui ta täna hauast peaks wälja astuma, ei maad, rahwast ega nende eluwiißist enam ei tunneks. Mii teieks on kõik läinud! — Tema põlwele oli w'a Weste Jaakob W. kihelkonnas ainus mees, kes

kirjutada mõistis. Mitte suutäit leiba ei pistetud suhu, ilma et see mõne ebausku wiisiga ei oleks sündinud. Kuidas tehti sellel ajal põllutööd?! — Olgu rääkimata nüüdse asja kõrwas!

— Missugused olivad hooned ja elumajad!
— Ei, kui ma Teile kõik käest kätte äraräägiksin, mähärduse loperguse ratastega meie sel' ajal weel igal teel sõitjime, siis saaksite Te kül ütleva, et meie koolid selle lühikese ajaga juba küllalt tööd on teinud ja taewa õnnistus neile rohkestes osaks on saanud! Aga selle üle on nii palju kirjutatud ja kõneldud, et Teile nooremadgi, ehk kül mitte oma silmaga näinud, siiski küllalte teate, mis karwa ja keeret meie rahwas sel' ajal oli."

— "Ei wana wend," kostis mu wana onu,
— "Sa teed ju meie wana põlwe ja rahwa süsi mustaks! Kas Sa säält mitte mõndagi hääd ei leia, mis mõlemaid nüüdsest ajast ja rahwast üle lasseb käija? Minu meelest on ikka, kui oleks wana aja rahwas palju wagam ja wiisakam olnud, kui nüüdne rahwas. Kus olivad enne nüüdseid hobusewargad, aidalõhkujad, ümberhulkujad, joodikud j. n. e.! — Ja, neil on minu aru järele sula õigus, kes ütlevad, et rohkeima waimuharimise ja kõige asjade uuendamiste kõrwal rahwas päew päewalt ikka pahemaks läheb, ja, juba täieste hukkas ongi. Kust see peaks tulema, ei tea ma ega mõista seda arvata. Wana wend," ütles ta ennast selle

poole pöördes, „Sina oled ju kange uuenduste nõudja ja uue aja kiitja ja sõber! Eks seletamulle ometegi ära, kust see tuleb, et just nüüd kus waimuharimise eest nii suurt hoolt kannetakse, iga tõugu ja nägu kelmid kui seened maa seest wälja figinewad?!“

„Selle pääle ma wastust ega seletust anda ei wõi,“ wastas wanaisa. „Nii palju aga olen ma arusaanud ja äratunnud, et waimu harimine mitte üksi kasulik ja kosutaw, waid ka harilik on. Waimu harimisest aga ei wõi see mitte tulla, et rahwas nüüd mitmes asjas pahem on, kui enne. See peab mõnest muust asjast tulema. Aga mis asjast? seda ma ei tea.“

Et nüüd keegi wana ega uue aja kiitja selle pääle wastust ei täädnud ega leidnud, soowisid wad kõik, et mina oma mõtted selle üle awaldaks ja ütleks. Waatke auusad wanad, ütlesin mina, ma istun siin wanakeste seas, wanaduse poolest kõik mu isad ja wanaisad woiwad olla, jellepärast ei sünniks see mitte, kui ma Teile midagi tahaks äraseletada, aga et Teie mult seda just nõuate, siis ei taha ma wastupanna, waid tahan warsti oma mõteid awaldada.

Waatke! Kui kari kowade talise wangipõlwe järele esimest korda lõa otsast lahti lastakse, siis jookseb, kargab ja hüpab iga loom, kui t'al wähegi weel jõudu on. Mõned jooksewad kui tuul otsekohhe edasi, teised ajawad otsepüsti ja lõowad eest ja takka ülesse ja weel teised kat-

sumwad kaeweldes ja poffides rammu. Sagedaste juhtub siin, et üks sarwe pääst ehk jala alt murrab, ehk mõne luu ehk kondi paigast nikastab. See pöörlemine wältab aga ennegi lühikesse aja. Warsi on elajad üksteist tundma õpinud ja käiwad wagusi üks teise kõrwal. Letakse nüüd kari küla karja sekka, siis on siin jälle wõitlemist ja jägelemist, kuni wiimaks kõik wagusi sööma hakawad. Mis asi ajas elajad hüppama? — Rõõm. — Mis sünnitas seda rõõmu? — Kust tuli see rõõm? — Sellest, et wangipõli otsa lõpenud ja priius kätte tulnud. — Soo! Oleks mitte wangipõlwe talwel olnud, kas siis kari ka oleks rõõmu pärast hüpanud? — Ei, sest kõige sui otsa ei karga kari ilmas sel' wiisil. — Rewadise hüppamisega aga juhtusiwad mitu õnnetust. Mis oli nende õnnetuste juures süüdlane? — Liig ja ettewaatamata hüppamine. — Aga mis ajas elajaid hüppama? — Rõõm! — Astume sammu edasi! Mis ajas neid rõõmule? — Priius ja otsalõpenud wangipõli! — Sige! — Oleks mitte wangipõlwe olnud, siis 'poleks rõõmu, 'poleks mitte rõõmu, siis 'poleks hüppamist, oleks mitte hüppamist, siis 'poleks ka õnnetust olnud. Küsimine weel korra: mis oli õnnetuse põhj? — Wangipõli! — Soo! nüüd on õige wastus käes!

„Aga mis Sa nüüd teed!“ hüüti mitmelt poolt. „Sa lubasid küsimise pääle: miks rah-

was uuemal ajal, rohkest waimu harimisest hoolimata, ikka enam hukas on kui wanal ajal, — wastust anda, ja hakkad jälle karjast ja elajatest kõnelema. Tahad Sa ehk ka mõnest karjapidamise ehk piimaarstimise kunstist kõnelda? Ei, enne anna meile meie küsimise pääle wastust!"

Karjapidamise kunstisi mul Teile rääkida ei ole, neist peate Teie mulle rääkima. Aga Teie küsimist tahan ma jõudu mööda ära wastata. Mõtlege weel sellepääle, mis ma Teile karjast kõnelesin ja ütlege karja asemel rahwas, ühniku elaja asemel ühnik inimene, wangipõlwe asemel orjapõli, ja wastus esimise küsimise pääle on walmis! — Sest, nõnda kui karitawe lõa otjas wangis, nõnda oli hilja aja eest meie rahwas orja küttes, kus ta ennast waewalt liigutada wõis. Mis karwa see orjapõli õiete oli, seda teate Teie parem kui mina. Ka on selle üle ju küllalt kirjutatud ja kõneldud. Ma ütlen meelega, küllalt, sest mis kasu see rahwale took et talle ta möödaläinud willetsuse põlwe särawa wärwidega ülesse maalitakse? — Ei midagi! Ei mingi sugustgi! — Aga mis tuleb sellest siis wälja, kus seda tehakse? — Hääd sugugi, ennegi paha. Sest, esiteks wõib rahwas warsti, kui talle ühtepuhku ta willetsat möödaniku filmi ees hoitakse, — ütelda: „Ribe oli mu põlwe! Aga mis teda libedaks tegi? — Pärisorjus. — Kes mulle pärisorjuse pääle

pani? — Kes?! — Ah see ja see rahwas. Dot', oot! Nüüd olen jälle prii, wõin oma äässa pruukida, noo nüüd neile rusikas kulmu pääle!" ja — wiha ja waen on see, mis äält wälja tuleb, kui rahwale ta kurbliku nõõda läinud aega kõige tema häda ja wiletusega särawas pildides silma ette säetakse. Kii- detakse nüüd weel uut aega, kuidas nüüd kõif reiseks läinud, siis wõib lugu warsti nii kaugele minna, et mitmed tehid üle pää tõmbawad ning ütlewad: „Noh, enne oli lugu hul ja übe küllalte, aga Sumal tänatud! nüüd on asjad jälle kordas, nüüd wõime wagusi edasi lada!" — Üksnes need kaks asja wõiwad sellest wälja tulla, kui wana aega ülearu laide- takse ja ülekohtu üle kaebatakse ning uut aega lewäga kiidetakse. Mõlemad aga, nii wiha ja waen, kui ka hooletus ei ole rahwale mitte osutuseks. Selle üle oleks wäga palju mõelda ja ütelda, ning sellest wõib suured raamatud kais kirjutatud saada, aga olgu siin sellest mis ööldud, küllalt.

Ma ütlesin: nii kui kari talwel lõa otsas pangis inises, nõnda ägas weel hilja rahwas orjaküttes. Nii kui kari, kui ta lõa otsast lahti läheb, rõõmu pärast ei tea, mis ta kõif ära- teeb, nõnda ja just nõnda on meie rahwaga lugu, keda priius orjaküttest päästis. Rahwas, kes enne ilma oma peremehe loata mitte ühest wõllast ja perestgi teise ei tohtinud minna;

rahwas, kes enne mõisa õuest läbimilles mütsi maha pidi võtma; rahwas, kes nii sügawasfe rumaluse sisse oli waunud, et ta musta walgete ja walget mustaks pidas, — see rahwas ühe korraga prii! Võis teha mis tahtis, niisama kui iga muu prii rahwas ja inimene! — Imes- tades waatas rahwas ümberringi, kui lind mis puurist wäljalennates isegi ei tea kuhu lennata ehk mis selles uues maailmas, mis ta ees lahti seisib, pääle hakkata. Aga kaua ei wälta see aeg ei linnu, ei karja ega rahwa juures mitte. Warsti tõstab lind tiiru ja lendab wuhinal laia maailma, warsti hakkab rahwas ennast omas uues elupiiris korraks säädma. Nüüd tutwus- tawad endid üsfitud wallad ja kihelkonnad ja rammu katsumine algab. Nüüd astub rahwas ka teiste seisustele ja rahwadele lähemale, ning tüli ja riidu on küllalt. Et siin niisama kui karja sees, õnnetusi juhtub, 'pole ime. Kari ei hakka enne sööma, enne kui ta kõik karjamaa ümberringi on ära käinud, rahwas ei hakka enne, — see on: rahwas mis hilja orjake alt pääs- nud, — wagust ja rahulikult ning mõistlikult elama, enne kui ta oma priiust ja tema piirist põllul iga nelja tuule poole nii kaua otsekohed edasi tormab, kuni kord wastu hüütakse: „Pea finni! siitsaadid on Sinu piir otsas!“ — „„Minu piir otsas!?““ on siis ilka enamiste selle pääle wastus. „„Kas ma prii ei ole!?““ Ja nüüd algab taplus, tüli ja riid, kus juures

mõlemilt poolt märgist mööda lastakse, kuni mõlemad riidlejad tubliste peksa on saanud, ning viimaks äratunnewad ja aru saavad, et: „riid kautab, rahu kosutab.“ Nüüd lepivad nad ära ja hakavad rahulikult üks teise kõrval elama. Seda viisi on iga rahwa käsi pärast orjapõlwe lõpetust käinud. Nii kui laps aega mööda püsti hakab ajama ja saja ja mitu sada korda ninna pääle kukkub, enne kui käimise amet käes on, nõnda ka rahwas, kes oma priiuse hakatusega ennast oma jalge pääle hakkab säädma. Ta tahab prii olla, oma jalge pääl seista, ise ennast walitseda, ise enese eest kosta, aga mõistuse jalad on nõdrad, ta komistab ja kukub mitu ja mitu korda soppa sisse, astub teiste kanawarwate pääle ja saab selle eest mutsa ja hoopu, see tähendab: teeb mõistmata tegusi, mis talle enesele kahjuks on. Tahaks meie nüüd, nii kui karja juures seda tegime, küsides ja kostes järele uurida mis siis kõige selle kisa ja kära, tüli ja riiu põhi on, siis tuleks meie viimaks jälle selle pääle: see on orjapõli, see on pärisorjus. Sest: 'poleks orjapõlwe olnud, siis 'poleks rõõmu priiuse üle, oleks mitte rõõmu priiuse üle, siis 'poleks ka suure tuhina märgist mööda lastmist olemad.

Lähme weel karja juure tagasi. Seni kaua kui weised talwe lõwa lõa otjas inisešwad, ei wõinud ka need, mis haugutamise ja äritamise

läbi tuli wihaseks ja tagedaks läinud, midagi paha teha. Meist ei saanud viete aru, kas nad tagedad olivad ehk mitte. Lastakse nad aga kewade lahti, siis hoitku endid inimesed nende sarwede eest! Nad lõhuvad aedu ja teewad paha, sest enne tahtsiwad, nüüd wõiwad nad teha, mis tagedus tegema sunnib: Aga kas härg siis parem ja wagusam oli, kui ta talwel lõa otjas tagedaks läinud iga silma pill inimeste pääle oleks tormanud, kui lõa mitte nii wäga kõwa 'poleks olnud, — kas härg siis parem oli kui sui, kus ta lageda nurme pääl karjase ehk möödaminejate kallale tipus? Ei sugugi! Talwe oli ta niisama tige kui sui. Minus wähe on see: talwe tahtis, aga ei wõinud, sui aga tahtis ja wõis ta paha teha. — Inimese ja rahwaga on lugu just niisama. Kas rahwas siis parem ja wagam oli, kui tal mitte wõimalik 'polnud oma tahtmise järele elada, mis pärast ta omas wihas ennegi nuri-seda ja needa wõis, kas ta siis wagam oli kui nüüd, kus ta priiuse waral ka tegudega awal-dada wõib, kui hää ehk kuri ta on; mis ta tõeste wäärt on? — Ja, meie elame just sel ajal, mill' rahwas oma priiuse piirisi alles tundma õpib, naabritega teine pool piiri tülitseb ja riidleb. Meie elame sell' ajal, mill' rahwas oma orjapõlwe ajal korjatud sappi wäljasülitab. Et keegi seda oma pääle ei taha laska sadada, siis tuleb säält tüli ja riid, wiha ja

waen, mis weel mitmed kaswatada ja rahwast äritada püüawad. Need mehed aga peaks küll selle pääle mõtlema, et: „pahandused peawad tulema, aga häda neile kelle läbi nad tulewad“ ic. — Ja, ma ei tahaks neile mitte suu pääle lüüa, kes ütlevad, et see, mis muidu meie rahwa hukkatusse märgiks nimetatakse, just rahwa parandamise ja paranemise tähed on, sest haigust võib üksi siis arstida, kui ta ennast ühel ehk teisel wiisil väljaspidi on awaldanud. Seni kaua, kui ta nägemata ja äratundmata keha sees liigub, ei või tema vastu keegi abi anda, ning just sell' ajal võib ta keelmata terwist häwitada. Awaldab ta ennast ühel ehk teisel kombel, et teda võiete äratunnuse, ennegi siis võiwad arstid tema vastu rohtudega mõit- lema hakata; ennegi siis on abi võimalik. — Seni kaua, kui orjapõli rahwa tõbe ja haigust, — see on: wiha ja waenu, — rahwa sisse tagasi rõhus, kees ja pöörles ta rahwa sees ja ajas neid hukka. Kes võis neile abi saata?! — Silma nähes teeniswad ja auustasiwad kõik oma mõisa härrat, aga südames soowiti teda sinna kus kuu ega päike ei paista! Südames pidas teda rahwas sääraseks kõlbatumaks, keda warastada ja riisuda pat'polegi. Kas see wõõrite ja wiltu ei olnud? Aga kes võis selle vastu awitada? sest silma nähes kummardasiwad kõik oma härrat. — Müüd aga on teine lugu. Üksigi ei pruugi enam

palja pääga mõisa õuest läbi minna. Nüüd võib iga mees kapi kartmata oma mõtet väljautelda ja nüüd alles saab seeläbi avaliklõuks, mähärdune waim kellegi südames elada. Aga just selle läbi on ka võimalik abi saata, ja abi saata on ka rahwa walitsejate suurem mure.

Kui meie kõige selle pääle mõtleme, siis 'pole, siis 'pole meil sugugi tarwis imeks panna, et nüüd sel ajal rahwast nii palju ja mitmelt poolt Sakslaste wastu wihale äritatakse, et nii palju hulkujaid ja wargaid rahwa seas leitakse. Paremat wilja ei wõinud orjapõlwest tulla! Kõik need asjad mis säält aga tulnud on, pidiwad loomulikult wüsil tulema.

„Aga helde Jumal! mis see tähendab, mis Sa säält ütled!“ hüüdis mulle üks jutu wahel. „Sinu jutu järele võib ju iga hobusewaras ennast õigusega wabandada: see on ju loomulik pärisorjuse wili, et ma hobusewaras olen; mis ma sinna wõin parata, et ma seda ametid pean!“

Ei lähä armas onu, wastasin mina, ei lähä korda! Waata: kõik, mis ma nüüd ütlen, oli loomulik: Et Sakslased siia tuliwad, et nad maad ja rahwast ärawõitsiwad, et nad rahwast pärisorjaks tegiwad, et orjapõli otsa lõpis, et tema järele nüüdse aja käreid, tülid ja riidid pidiwad tulema — kõik see on loomulik! Kõik see on loomulik, sest taewa Taat on

seba nõnda mitte üksi meie, waid iga rahwa juures lastnud sündida, ja taewa Taati ei tohi meie rahwa käekäikus ehk sündinud lugudes iial äraunustada. Tema sääduse ja tahtmise järele tõusewad ja langewad rahwad.

Et ma oma juttu nii kaugele olen weni-
tanud, siis lubage mulle weel paar sõna ütelda,
mis asja seletuseks tõeste mitte kahju ei tee.

See on wäga imelik, kuidas Taewataat maailma walitseb. Ma ütlesin esiti, et kõik see pärisorjuse wili loomulikult nõnda pidi tulema, ja ometegi ei wõi keegi hobusewaras en-
nast sellega wabandada, waid on niisama piit-
samäärt, kui kõik muud hobusewargad. Aga kuidas see kofku sünnib?" küsiwad mitu. „Loomulik ja ometegi wõõrite ja kes teab mis weel muud! Säält ei saa keegi aru!“ — Katsume seda ühe näituse läbi äraseletada. Et meie suured sün-
dinud lugude tundjad ei ole, siis wõtame ühe tüki piibli lugudest, mis meile kõikile tutwad on.

Jaakobi pojad müüsiwad oma wenna Joosepi ära. Mis sundis neid seda patust tegu tegema? Joosep oli wana isal teistest kõige armsam, juba üksnes sellepärast, et ta Raeli poeg oli, keda isa enam armastas kui Lea, aga ka sellepärast, et just see poeg kõige terasema ja rohkeima waimu annetega oli. Isa pani teda sellepärast tema wanema wendade ülewaatajaks ja Joosep pidi talle kõigest mis need tegiwad ja kuidas nad üksteisega elasiwad täädust and-

ma. Pääle selle oli Joosepil faks imelik uue-
nägu, mis ta ilma kartuseta oma wendadele
jutustas. Unenägude äraseletamise järele pidi
Joosep wendade üle walitsema. Misjugu-
ste mõtetega inimene päewa ümberkäib, nendest ta
ka und näeb. Sellepärast arwasiwad Joosepi
wennad, et ta selle mõtega ümberkäis, wanema
wenna õigust oma kätte saada ja siis wendade
üle walitseda. See äritas wendade wiha nii
kaugale, et neile sellest mõrtsuka mõted pähä-
tuliwad. Et nad teda mitte ära ei tapnud
waid pärisorjaks müüsiwad, tuli ühe wenna
halastusest. Nõnda waadates ei leia meie sellest
lugust muud midagi, kui inimeste wõõrite
ja wiltu tegusi.

Aga sündinud lugudel, iseäranis weel piibli
lugudel, on see imelik omandus, et inimeste
tööle ja tegudele Jumala tahtmine juhib on,
aga nõnda, et inimeste tegu ikka nende eneste
teuks jääb, mispärast nemad ise ka selle eest
wastama peawad. Jumala tarkus mõistab
kõik nõnda säädida ja saata, et kõik — ehk kõik
inimeste nähes wõõriti — ometegi tema taht-
mise järele peab sündima. Waatame meie selle
pääle, mis nõu Jumalal Israeli rahwaga oli,
siis wõime meie ütelda: Joosep pidi Egiptuse
maale minema, et sääl imelikul wiisil Jakobi
suguarule eluaset walmistada. Kas ei olnud
Jumal juba Abraamile kuulutanud ja tõutanud,
et tema järestulijad 400 aastat wõeral

maal teenijad pidivad olema, kust nad wiimaks suure warandusega wälja pidivad rändama? Oles Jaakobi sugu Raanaani jäänud, siis oles tema järeltulijad warssi endid paganatega äraseganud, nõnda et wiimaks keegi enam ei oles täädnud, kes Abraami seemnest oli ehk mitte ei olnud. Egiptuses, kus rahwas lastidesse ärajagatud oli, ei wõinud nad endid mitte ärasegada. Veel enam! Egiptusemaal, mis kõrge kultuura järje pääl seisis, sai Israeli rahwale õpetuse ja waimuharimise paigaks. Selle imeliku wiisi läbi, kuidas Jumal neid Egiptusest wälja wiis, sai Jumala tundmine sügawassee rahwa südamesse istutatud ja seeläbi tema südamel põld jumaliku sääduse wastu walmistatud ja haritud, mis talle Siinai mäel anti.

Kui üsna teist karwa ja nägu on see lugu Joosepi elust nüüd, kui meie seda siit küljest waatame! Niisuguseks pidas Joosep isegi oma imeliku elukäiku, kui ta oma wendadele ütles: „Urge kartke mitte, sest mina olen Jumala käe all. Teie tahtsite mulle kurja teha, aga Jumal on seda hääks pöörnud j. n. e.

Kustutaks nüüd keegi Israeli rahwa sündinud lugudest selle järgu ära, mis ta Egiptuse maal elanud ja miseks ta sääl saanud, kas ei puuduks siis üks suur rõngas sellest ahelast, mis meie sündinud lugudeks nimetame? See sama lugu on iga rahwa sündinud lugudes iga järguga. Iga järgul on ise oma tähendus;

terme sündinud lugudes on iga üksik järk niisama tähtjas, kui rõngas ahelas. Aga ka kõik üksikud järgud sündinud lugudes on kuldse kuuega üksteise külge köidetud. Ilma esimiseta ei võistest olla. Igal pool võime meie Sumala juhatawat kät näha ja äratunda.

Meie ei või siin muud, kui peame ütleva: Joosepi wendade tegu oli täieste nende eneste tegu, mispärast nad ka endid Joosepi ja Sumala ees süüaluseks tunnistasivad. Ja ometi pidi kõik Sumala tahtmise järele nõnda, ja mitte teisiti sündima. — Tõeste, see on väga imelik, kuidas Sumal maailma ning rahwaid walitseb! — Ta annab inimeste lastele priiust, nende nõu ja ettemõtmissi äratäita, nõnda et nende tegu täieste nende oma tegu on ja selleks jääb, aga ta hoiab oma kät omaksete üle, nõnda et ta neile ka kõik paha ja kurja hääks kääneb, ja et ka inimeste kurjad ettemõtmised tema nõu: inimestele hädad teha, — täita ja korda saata aitavad. Inimesed ja rahwad on nii kui kärsitumad loomad, kes iga silmapilk tee päält kõrwale jooksewad, kuni Taewataat neid oma witsaga, see on: sagedaste hädaga ja waluga teele tagasi sunnib ja juhatab. Mõtleme meie selle pääle, mis praegu ütlesime, siis saame küllalte aru, kui wiltu ja wõõriti see oleks, kui nüüd mitmed mehed rahwast Sakslaste wastu wihale äritaksivad. Need mehed ehk ütlesiwad küll ka wahest: „On kõik

loomulik! — Kõik loomulik! — Enne piinasivad Sakslased meid, eks katsume nüüd neile seda jälle kättemaksta! Nii on nüüd fõrd maailma käik.“ — Hää küll, ütleme meie, see on loomulik, see on maailma käik, oleks ka õige, kui Sa Taewataadi käest ohjad ära jõuaksid kiskuda. Aga seda muld ja põrm ei wõi, ja sellepärast oled Sa oma tegude eest ise wastaja. Häda Sulle, kui Sa rahwast wihale äritades tema õnne rikud! See langeb kõik Su enese kätte tagasi. Siis — wasta!

Ma arwan, et ma nüüd nii häste kui mõistsin näitanud olen: esiteks, et see, et nüüd rahwa seas enam kelmisi, tüli ja kära on kui enne, mitte rohkeima waimu harimisest ei tule, waid et see wana orjapõlwe wili on. Teiseks: et see, et rahwas nüüd teiste rahwastega tülitseb ja riidleb ka orjapõlwest tuleb ja loomulik on, et aga rahwas oma tegusi, nii häste kui iga üksik inimene, kes rahwast wihale äritab, mitte sellega wabandada ei wõi, et nende tegu loomulik on, waid et iga mees oma tegude eest ise wastama peab.

„Mis ma pidin ütleva, armas õepoeg,“ ütles mu onu. „Sinu seletust pean ma küll üsna õigeks, aga ma arwan jäl on ühte kohta ometegi hauk sisse jäänud. Sa näitaksid ja seletaksid küll ära, et kõik need pahad asjad, tülid ja riidud j. n. e., orjapõlwe wili on, aga Sa oled näitamata jätnud, miks waimu hari-

misest just needsamad asjad ei wõi tulla, ning waimu harimine paha olla. Waata, ma wõin Sulle suu sisse ütelda, et need asjad just waimu harimisest tulewad. Mis inimesed enne, kui nad kotrumalad olivad, ilmasgi ei oleks teha mõistnud, seda teewad nad nüüd waimu harimise waral kawalussega. Sa meie aegsed pahad ja kurjad teud on kõik kawaluse, mitte jõu waral tehtud. Waimu harimine äratab ja teritab waimu ja seda parem ning osawam wõib inimene teisa petta, warastada j. n. e. Kas waimu harimine paha ega kahjulik ei ole?"

Waata onu, nii palju on Sul tõeste õigus, et ma ära olen unustanud waimu harimist ka säält poolt küljest waadata ja näidata. Aga sellesama õigusega, misga Sina waimu harimist paha'ks nimetad, wõin mina teda hä'ä'ks nimetada. Mis endised rumaluse paelus uinujad inimesed mitte ei wõinud, seda mõistawad nüüd nüüdsed targemad haritud waimu waral. Näitust jelle tarbeks leiame igalt poolt küllalt. Mis pidi enne kõik kätte rammul tehtud ja talitud saama, mis nüüd tarfus masinatega teeb! Sa ütlesid ise: „Waimu harimine äratab ja teritab waimu,“ ja see on õige ning tõsi. Sa ütlesid edasi: „seda parem wõib inimene teisa petta, warastada“ j. n. e. — On omalt kohalt ka õige, aga miks ta ka seda parem teistele hääd teha ja neid aidata ei wõi n. n. e.? Meie ei tohi uial ära unust-

tada, et kõiges laias maailmas midagi hääd asja ei ole, mis mitte pahaste ei võiks pruugitud saada. Seda peame meie alati meeles pidama, kui meie mitte asju maailmas võõriti filmaga ei tahta waadata. Toitu on iga loomale elu ülespidamiseks tarwis, pruugib ta seda aga võõriti wiisil ja ülemääri, siis võib talle sellest surm tulla. Aga kes ristheina sellepärast kahjuliseks tahaks nimetada ja teda omal põllul mitte kasvatada, et mõni üleliiga ahne lammas ehk lehm ennast temaga lõhki söi? Kes sellepärast tuld kahjuliseks asjaks tahaks nimetada, et ta ettevaatamata inimese käest hooletuse läbi lahtipääsedes mõne maja ärapõletas? Just niisama on waimu harimisega lugu. Nii kui kõiki muud hääd asju, nõnda võib inimene ka oma äritud ja teritud waimu jõudu pahaste pruukida. Aga kas waimu harimine sellepärast paha ja kahjuline on? — Ei sugugi! — Ta on ning jääb kasulikuks, kosutavaks, harilikuks ning hääks nii enne kui pärast, sest ta teeb inimest enam ja enam inimeseks ja loomuse peremeheks ning walitsejaks, miseks Jumal teda loonud. Kuidas aga inimene oma waimu harimise läbi äritud ja teritud waimu jõudu häste ehk pahaste pruugib, sellega näitab ta, mäherdune ta ise on: hää ehk kuri.

„Selles asjas anname Sulle täieste õigust,“ ütlesiwad kõik, kes laua ümber istusiwad, ja mu wanaisa tõstis oma õlle kannu, ning

hüüdis: „Elagu meie rahwa waimu harimine ja tema eest hooltkandjad, olgu nad missugusest rahwast tahes ja andku Jumal kõigile õiget meelt ning mõistust, et keegi rahwast ilma asjata wihale ei ärita! Meie rahwa waimu harimine ja tema eest hooltkandjad nad elagu!“

„„Tah, nad elagu! Elagu!““ hüüdsiwad ka kõik teised ja meie lõime oma kannud tokku.

Teine päätükk.

Ei woata, meile on ju jutu puhumise ajal toit laua pääle pantud, ütlesin mina õlle kannu laua pääle pannes. Olge hääd, wõtke paar suutäit keha finnitust! Urge sundimist oodake! Ega Teie kartma ei hakka?

„Täname wäga!“ oli wastus, ning meie hakasime sööma. Urge Te' sundmist oodake, ütlesin ma enne ja ütlen nüüd weel. Meie esiwanemad oliwad lahked wõeraste wastuwõtjad ja see on wäga ilus ja armas, ning oleks kül soowida, et see ka nüüdse rahwa juures nõnda oleks ja ikka nõnda jääks. Kes õige eht wanamoodi Gestlast teise niisama suguse juures kui külalist laual on näinud, see wõis imekspannes kuulda, kuidas külalist iga silmapilk sööma sunniti. Nii mitu sada korda, kui see ka sündis, ei jätnud külaline mitte ühte

ainust sundimist tänuga vastamata. Suhtus aga mõni noorem inimene, — nõnda kui minuga kord lugu oli, — niisuguse eht wana Gestlase juure, — Teie, wanaonu ja wanaisa, olete enam eht wähem uue aja lapsiks saanud, — külaliseks, siis tuli tal sagedaste söögilaulal sõnade puudus. Mis pidi ta iga sundimise pääle wastama? Mina olin wana Wiiru-Looma juures sellega ükskord nii hullu kimpus, et ma nüüd säärast söömasundimist silma otsas ei salli. Sellepärast ma ütlesin: ärge minult sundimist oodake.

„Täname wäga! Olge terve, kül saab ka!“ ütles mu onu, kes minu juttu juba sundimiseks pidas.

Sah, ütlesin ma edasi, nõnda hakkas see tänuregister pääle, ja nii palju mõistsin mina ka wana Wiiru-Looma sundimiste pääle wastata. Aga tema mees mõistis söömasundimist enam ja parem, kui meie kõil kofku. Waewalt istusime meie laua ääres, kui ka sundimise ja tänamisega teine teist pombardecrima hakasime.

„Wõta hääks! Pole siin külalisele suuremat paku ühte, kui mõni wärskke küpse kala!“

Olge terve! See on just minu maijuse toit! — Kuidas Teie linad korda lähwad Wiiru isa? Meil ei tahtnud teised kewade koorukse alt wälja saada.

„Sumal tänatud! läheb korda. Aga söö kõht täis! Pole siin suurt asja ühte.“

Täna wäga! kül saab ka! — Kas Teie linnud juba kõik heitnud on? Mul jooksis üks pere metsa.

„Jah, juba on enamiste heitnud puhas. Rahte peret ootan ma weel iga päew. Aga wõta ikka julgeste! Söö ikka kõht täis!“

Olge terve! Täna wäga, kül saab ka!

„Wõi Teil üks pere lindusi metsa läks. Kas saite ta jälle kätte? Aga Sa söö ju midagi! Ära kardada! Wõta hääks mis siin on!“

Täna wäga! Olge terve, kül saab ka! Kimpus olin teisega kül. Heitsiwad Sokarule kõrge lageda kuuse latwa! Mine wõta —

„Wõta wõi kaus lähemale! Söö aga kõht täis, Sul on ju ka tükk maad koju minna!“

Nõnda läks lugu edasi. Mis asjast ma ka jutu katsusin teha, kõik oli asjata. Wae- walt wastas Wiiru wana mu küsimise pääle ja siis tuli ikka jälle ja ikka jälle: „Wõta hääks! Söö aga kõht täis!“

Ma katsusin oma tänu sõnu: „Täna wäga! Olge terve, kül saab ka!“ — iga pidi wäända ja käända, et iga sundimise pääle ise nägu wastuse saaks, aga sundimine ja täna- mine läks wiimaks nii sagedaks, et muud enam kuulda ei olnud, kui: iga suutäie järele, mis ma sundimise ajal suure rutuga alla neelasin:

„Söö aga kõht täis!“

Olge terve, kül saab ka!

„Ära aga kõhtu tühjaks jäta!“

Kül saab ka. Olge terve!

„Wõta ikka weel üks kala!”

Tänan väga! Kül saab ka.

„Küüpa ikka õlut ka waha!”

Kül saab ka!

„Pole see kali maru suur asi ühti, wõta hääks!”

Kül saab ka! j. n. e.

Wana Wiiru=Toomas näitas wiimaks kadaks minewad, et ma nii palju sõin, sest ta hafas nii sagedaste sundima, et ma, kui ma iga sundimise pääle: „Kül saab ka!” oleks wastata tahtnud, mitte enam aega 'poleks saanud suutäit suhu pista. Söömist aga ei tahtnud ma koguni järele jätta, sest et mu kõht tuline tühi oli, ning wärsked kalad väga häste maitsefiwad, sellepärast jäin ma wiimaks wait. Enne ei lausunud ma sõnagi, kui kõht täis oli. Siis ütlesin ma lühidelt: Ole terve Wiiru peremees wärskede kalade eest!

Sest kimbatusest saadik ei salli ma säärast sööma sundimist silma otsas. Sellepärast ka Teile ütlesin ja ütlen: sööge niisama kui kodu, ja ärge sundimist oodake!

„Pole meid tarwis sundida!” wastas wana naine. „On meid laua ääre palutud ja kutsutud, siis mõistame ka ilma sundimata süüa. Sul on õigus, igaw ja tüitarw oli endiste külaliste söömaeg tõeste. Kui meile nüüd öeldakse: „Olge hääd, wõtke leiba!” — siis

'pole muud tarwis kui: „„Täna wäga!““
 — siis laua ääre, lusikas peusse ja sööma!
 Enne ei läinud see mitte nii hõlksaste. Küla-
 line lastis ennast wähemast kümme korda kut-
 suda ja paluda, enne kui ta laua ääre tuli.
 Seda oled wist isegi juhtunud nägema.“

Jah, seda olen ma oma filmaga näinud,
 kostsin mina. Kui külaline wiimaks tosinat kut-
 sete ja palwete pääle laua ääre tuli, siis istus
 ta nõnda kaugele lauast eemale, et lusikas wae-
 walt waagnasse ulatas. (Wana Kolmepõlwe
 Madli ei söö ita muul wiisil). Nüüd wõeti
 paramasse kätte lusikas ning pahemasse kätte
 leiwatükk. Esimalt sirutadi param käsi waagna
 poole ning tõsteti lusikatäis leent waagna kohta
 lindu; siis sirutadi pahem käsi leiwatükiga lusika
 alla, et leent pitka tee pääl mahakukudes raisku
 ei läheks. Nõnda toodi supi wõi leene koorem
 kabe wäljasirutatud käega suule lähemale. Aga
 suu seisis ju wastu lauda teiste pool, nõnda ei
 wõinud ju teda lahti teha, ega lusikast suhu
 pista. Kus selle häbi ots oleks olnud! Selle-
 pärast pöwreti suu iga lusikatäie aegu selja taga,
 ning waene lusikas pidi iga täiega ligi weerand
 wersta maad ringi käima, enne kui ta selja taga
 suu lähedale jõudis.

„On tõsi! Just nõnda tehti söögilaua
 ääres. Kes esimese kutse pääle laua ääre oleks
 tulnud, nii lähedale oleks istunud, kui nüüd
 meie, kes mitte suud nurga poole 'poleks pöör-

nud, kui ta lusikast suhu pistis, see oleks ju häbemata ja lömi olnud, keda kõik küla oleks hirmitanud!" ütles wanaisa.

See on jah päris häbemata koer olnud, kes seda mitte poleks teinud, ütlesin mina. Kui veel noorik, kes mehega esimest korda külas käinud, ning selle jääduse vastu effinud, siis olnud ta eluksajaks ärateutatud. Aga minu kurf on kõneldes õige kuiwaks läinud. Nüüd olge nii hääd ja kõnelege mulle jälle midagi! Ma katsusin Teie küsimiste pääle wastust anda, olge Teie nüüd nii hääd ja wastake ka mulle paari küsimiste pääle!

"Hää meelega, wastasiwad mitu. „Hää meelega, kui Sa aga seda küsid, mis pääle meie wastust anda teame ja mõistame.“

Noh, sellepärast olge mureta. Ma arwan, et meie nüüd kõik päämurdmist maha jätame. Meie oleme ju siia üksteisele külaliseks tulnud, mitte pääd murdma ega waewa nägema, waid üksteisega rõõmsad olema. Sellepärast ma ka midagi rasket asja ei küsi. Minu esimine küsimine aga on see: millal ja mis läbi on see kõnewiis:

„Kimpus kui Kents=Jaan perus!“

W. rahwa seas pruugitawaks saanud?

Kents=Jaanist olen ma mõndagi naljakat juttu kuulnud. Aga kes ta viete olnud ja millas ta perus kimpus olnud, seda ma ei tea.

Teie kes teda ise oma filmaga olete näinud, Teie võite temast ja ta peru-kimbatuselst kõnelda?

„Miks ma Kents-Saanist ei peaks täädma kõnelda, ta oli ju mu naabri peremees. „Kes Kents-Saan oli? Ta oli minu onu, ja kui ma veel midagi sinna juure pean üttelema, siis oli Kents-Saan, nii kui ta nimi juba kuulutab, üks arutu kentsakas mees. Keha suuruse poolt võis teda enne härjapõlvlaste, kui Kalewide jeka arvata. Suuruse järele oli ka mehikese jõud, nõnda et W's. veel täna päew mõnest kõhnast mehikeseft võldakse: on ka sellel Mikul ehk Madul keha ja keret, just kui Kents-Saanil! — Aga mis Kents-Saani kentsakaks tegi, oli see, et ta oma jõu üle alati suurus-taks ja kiitles. Häda sellele, kes teda Kents-Saaniks nimetas! sest seda nime ei jallinud ta filma otsas. Rahwas ütles, et Kents-Saanil suur süda olla, nõnda et iga väikese asja üle äkitselt tuli vihaseks sai ja süda täis oli. Wana naljakas Männik ajas seda alati waleks, ning ütles: „Kents-Saanil pole mitte suur, waid liiga väikene süda. Kuidas suur süda nii ruttu võib täis saada? Suur süda on nii kui üks suur tõrs, keda täites ja tühendates hull aega ja wet ärakulub. Väikene süda aga on nii kui väike wiina topsike, keda kõrtsi-meest tunni aja sees kümme korda täis walab ja teemest äratühendab. Et nüüd Kents-Saani süda ruttu täis ja tühjaks saab, peab t'al

wäikene, mitte suur süda olema." — Kumbal õigus on, jäägu nende enda arutada. Peruõnnetus aga oli Kents-Jaanil juba ta noorel põlwel juhtunud.

Kord oli ta laupäewa õhtu teiste küla poistega Weste kõrtsis. Siin wöttis iga mees suutäie wiina, ja, — sell' ajal oli laupäewa õhtune ümberhulkumine: „tüdreku otsimine“ weel täieste moodis, — siit tahtsiwad meie poisid lähedale W. külasse minna. Kents-Jaanil oli suur himu teistega ühes hulkuda, aga teda ei tahetud mitte ligi wõtta. Dõldi teistele muidu ilma asjata tülikis olewad, kui ehk wähest K. küla poistega tüli tuleks, ja seda juhtus sagedaste. Jaan aga uras ja nuras senikaua, kui teda wiimaks selle tingimisega ligi wõeti, et ta laks kaasa wõetud wiina pudelit oma kanda pidi wõtma. Sellega oli Jaan rahul. Ta pistis pudelid teine teinepoole tasku ja käis nüüd suure rõõmu ja uhkusega W. küla poiste seas, kes sell' ajal W. kihelkonna kõige wapramad ja wahwamad poisid oliwad. Sellepärast ka Kents-Jaan seda suureks auuks pidas, nendega ühes käia. Iseäranes oli Põnte Siiri kõige W. küla poiste uhkus, sest tugewamat meest ei olnud ümberkaudu kusagil leida. Malja heites ja lauldes jõudsiwad poisid W. külasse ning wõtsiwad nõuks üle jõe minna. Sell' ajal oli keset W. küla üks tõke. Seda mööda tahtis ka meie poiste salk üle jõe tikkuda.

Uksteise kannul astusiwad nad mööda tõke kiwa edasi. Esimesest tõke filmast hüpasiwad kõik üle ja jõudsiwad edasi sammudes keskmise tõke silma juure, mis esimesest palju laiem oli. Kents-Saani süda hakkas juba eemalt wärisema, kui ta selle pääle mõtles, et esimesest filmast üle hüpatas juba küllalt tegemist oli, ning et see film palju laiem oli. Kõik oliwad juba üle hüpanud ning astusiwad edasi, kui Kents-Saan ikka alles tõke silma ääres wabises ja wärises. Mis pidi ta tegema, hüpama ehk tagasi minema? Tagasi?! — Mitte koguni! Kus siis selle häbi ots oleks olnud, kui teised esmaspäewa õhtu teorehe ahjupaistel tema lühikese arude ja jänese julguse üle oleks naernud! Tagasi mitte koguni, waid edasi! Kõike jõudu, meelt ja märku kokku wõttes hüpas ta kiwi päält ülesse ja — tsulps! kulus ta kõige oma wiina pudelitega keset tõke silma wette! Range wesi keerutas teda kui kaigast ümber, jalad wälkusiwad weel korra wee pääl ja — Kents-Saan oli perus!

Mõned poisid oliwad tagasi waatanud, ning hüüdsiwad: „Kus Kents-Saan?!“ — Kadunud! — Kus ta mujal on kui perus!“ — hüüdsiwad poisid läbisegamine edasi. „Kuttu mäele ja kängid jüia!“

„Mis kängid! Seni on ta ammu upunud! Selleteisepäralt! Kus meie laks pudelit wiina ja minu tubakafot!“ Nende sõnadega

largas Bõnte Jüri tõkesilma ääre, ning kãris-
tas karu jõuga peru ilma kangita wälja, kelle
püüses Kents=Jaan kui kera kofku rõhutada
paari angerjaga wõidu siputas.

Kõik see sündis paari filmapilguga, nõnda
et Kents=Jaan warsti jälle jalal oli.

„Kus Sa sõge meie wiina pudelitega taht-
sid jooksta?“ naersiwad teised poisid. „Kas
pudelid alles terwed on?“

„„Terwed jah! Wõtku tuhat ja tuline
Teile pudelid, need mu põhja widasiwad!““
ütles Kents=Jaan riidid wäändes.

„Waata, kus tänamata loom on!“ hüüdis
Mup=Uadu. „Oleks pudelid Sind mitte põhja
wajutanud, siis 'poleks wesi Sind mitte perusse,
waid mööda jõge alla wiinud. Meie 'poleks
Sulle täadnud ega wõinud appi tulla, ujuda
Sa ei mõista — päris kaladesvõõk oleks Sa
olnud, 'poleks Sul wiinapudelid taskus olnud!“
— Ah, ah, naersiwad kõik, kuidas angerjad
Su filma näu nilbsiks teinud!“

„„Mis te' koerad hirwitate!““ kãksus Kents=
Jaan. „„Kas ma sääl perus küllaste kimpus
ei olnud!““

See kõik on v. Tart.

„Säh, rüüpa suutãis wiina, et Su teha
jälle sooja saab, ja astume jälle edasi. Aga
teine fõrd pea wana sõna meeles: „Ara lenda
kõrgemale, kui tiwad kannawad!“ — ütles
Bõnte Jüri, ning mõne minuti pärast astus
Kents=Jaan teistega ühes edasi.

Õsmaspäewa õhtu aga täädsiwad kõik teo-
mehed Kents=Jaani kimbatusest perus, ning säält
on see kõnewiis pruugitawaks saanud."

Hul on Kents=Jaani kimbatus küllalt olnud;
teist sellesarnast ma kül naljalt ei tea; wastasiu
mina. Ole terve, mulle seda rääkimast! Müüb
ma tean mis see tähendab: „Kimpus kui
Kents=Jaan perus!"

Uga et Teie mu esimese küsimise pääle nii
filmapilk wastasite, siis olen ma teisega ka kär-
mas tulema. Millal ja mis läbi on see teine
kõnewiis:

**„Kimpus kui Wenefönn Kana=Jaani
paelas!"**

W. rahwa seas pruugitawaks saanud? Kents=
Jaan oli perus kimpus, aga kes oli Wenefönn,
kes Kana=Jaan ja mis asi esimest teise paela
ajab, seda palun mulle kõnelda!

Kes tahab seda oma pääle wõtta?

„See lugu on wanem, kui Kents=Jaani
perukimbatust," wastas mu onu, „sellepärast
mina sellest kõnelda ei wõi. Kas Teie teised
ehk wa'jt seda lugu teate?"

Kõik jäiwad wait, kuni mu wanaisa wii-
maks ütles:

„Seda lugu olen ma oma wana isa suust
enam kui ükskord kuulnud. Nõnda kuida tema

mulle seda kõneles, wõin mina ka teda Teile jutustada, kui soovite."

"„Sakka aga pääle!“" hüüdsiwad kõik, ning wanaisa alustas oma juttu:

"Wenesõnn ja Kana-Saan on minu isa ja wanaisa aegsed mehed. Olen neid isegi lapse põlwes näinud. Nad oliwad mõlemad waesed sauna mehed. Kana-Saan elas Paela, Wenesõnn Kaalusaare talus, mis teine teisest mõni werst eemal seisawad.

Kui maa pääl iial inimesi on olnud, kes oma omanduste, wiisi ja kombede poolest teine teist wärki on, siis oliwad need meie Kana-Saan ja Wenesõnn. Kana-Saan oli wäike, kuiwetanud kõhnä mehikene, kes wähest arwa mõnda iseäraliku tena nalja tegi.

Oli Kana-Saan oma kere poolest wäike, kuiwetanud ja jõuetu, siis oli Wenesõnn seda suurem ja tugewam. Oma jõuga hooples ta ka kiitles igal pool, ning tegi kõiksugu ülemeelelisi tempusi. Kui ta lord kihlweu pääl 25 leifikat raske haamri ülesse tõstis, sai ta selle nime: „Wenesõnn.“ Saani hüüti ju ammu tema kartuse ja koera alanduse pärast „Tibu-“ ehk „Kana-Saaniks.“

Kana-Saan oli hoolas ja osaw põllumees. Iseäranes palju tegi ta iga aasta naired maha. Wenesõnn teine pool metsa serwas sõi ka hää meelega nairid, aga ei wiitsinud neid ise maha teha, waid warastas iga aasta Kana-Saani

nairid. Kui Kana=Jaani talle sellepärast mõne sõna juhtus ütleva, mis Wenefõnni meele järele ei olnud, siis oli pagan papres; ta sai ilma armuta peksta.

Viimaks ei olnud Wenefõnn enam sellega rahul, et ta sagedaste mõne kahlu nairid warastas, waid juba paar aastad oli ta Kana=Jaani nairepõllu üsna puhtaks ja paljaks riisunud, nõnda et Jaan oma tööst ja waewast mitte midagi ei saanud. See oli Jaanile, nii kannatlik ja alandlik, kui ta muidu ka oli, ometegi liig. Ta mõtles sinna ja tänna, kuidas Wenefõnni kimbutada. Viimaks tuli tal hää nõu meele, kuidas ta seda wõis teha.

Kana=Jaani tänawune naire aed seisib keset suurt pakku metsa. Meljajalgside eest oli Kana=Jaani oma naire aiale aea ümber teinud, mis ta muud kahejalgsid tagasi hoidis, aga mitte Wenefõnni. See oli sõõru sisse haugu raijunud, kust ta juba paar korda wargil oli käinud.

Mulgu kõrwal kaswis üks hää sirge noorkask. Selle widas Kana=Jaani suure waewaga, — naine oli tal enamiste iga töö juures abiks, — maha ja tegi ta linnu paela weeks, mis tugew küllalt oli meest lindu wiima. Nüüd sidus ta tugewa ohjaaru weu otja, ning kui pael mulgu all walmis oli, ronis ta ise teinepoolt üle sõõru ja läks koju.

Shtu widewiku ajal läks ka Wenefõnn wäljapoolt tulles Kana=Jaani nairepõllust mööda.

Ta tahtis wana pruugi järele mõne naire kaasa wõtta, ning tahtis tutwast mulgust aeda astuda, tõstis jala üle mulgu ja — klaps! oli jalg paelas ja Wenefönn ise kâpafil maas. Tugew wibu winnas jalad nii kõrgesse ülesse, et aga sõrme otsad hädaste maha puutusiwad.

Ta sai kül warsti aru, et Kana=Jaani talle seda pigi oli peusse määrinud ja selle üle wihasstas ennast mis hirmus, aga lahti ei pääsnud ta kuidagi wiisi. Ta pöörles ja ähktis, aga ei aitanud midagi! Ta kirus ja wandus kõik tulised ja mustad kolkku, Kana=Jaani soowis ta täie suuga seitsmendamasse põrgu, kui sääranane kade loom sinna sünniks. Kadedamat looma, kui Kana=Jaani, ei arwanud ta kusgil laia taewa all olewad, kell' suur aed nairid täis on ja teisele mitte paari tükkigi ei tahtnud anda. Kus selle ülekohtu ots! Selle eest, et ta mõne naire wõtnud, talle linnupaela mulgu alla teha ja teda sellel kombel ilmasüüta kimbutada!

Nõnda pöörles ja jägeles Wenefönn tüki aega, seni kui ta wiimaks ärawäsis. Nüüd hakas ta appi hüüdma, aga keegi ei kuulnud. Nõnda kirudes ja sõimates, appi hüüdes ja rabeledes jõudis wiimaks homiku kätte.

Kaana=Jaani ei tulnud wõotsta und silma. Ikka ja ikka jälle mõtles ta selle pääle, kui suurt rõõmu ja hääd meelt see talle teeks, kui Wenefönn paelas oleks. Siis wõis ta ju tun-

nistusemehi tuua, et Wenefönn tõeste wargil käinud, ning tunnistusemeeste abiga wõis ta tema pääle mõisa hõrra juures kaebtuft tõsta.

Homiku oli Kana=Jaan õige warane oma paela waatama minema. Kui ta aea lähedale jõudis, nägi ta juba eemalt, et linn paelas oli. Esialt waatas ta kaugelt, ning ei usaldanud ligimale astuda. Kui ta aga nägi, et Wenefönn tõeste finni oli, astus ta lähemale ja tere-
tas: „Tere warahomikust! Mis Sul wiga on, Wenefönn?“

„„Tuhat tuline ja must!““ kisendas see kui kääst ära. „Kuradi kaarnas, lase mind filmapill lahti, ehk muidu taun ma Sind pehmetks kui taela tüki!“

Kana=Jaan aga mõtles: „Kui ma Su lahti lasen, siis peksad Sa mind päälegi.“ Sellepärast ütles ta omal harjunud nirišewal wiisil:

„Ära n'a käršitu ole, Wenefönn, ega mind nõnda rumalaks pea, et ma sinu lahti lasen, kui Sa mind peksa ähwardad.“

„„Lase mind lahti, Sa hundiroog!““ — kisendas Wenefönn hambaid kiristades. „„Lase mind lahti Sa seanägu, ehk muidu saad Sa mu rusikast maitsta, et see sulle eluks ajaks meele jääb!““

„Sellepärast wõid Sa seekord õige leent lasku, Wenefönn. Dota weel natukene aega! Ma lähen warši Kaalusaare ja kutsun säält mehi siia, kes Sind lahti päästawad ja mind

Sinu rusikate eest kaitseswad. Need wõiwad siis ka tunnistada, et Sa tõeste wargil oled käinud."

See pani Wenefõnni ometegi mõtlema, ning ta hakkas Kana-Jaani paluma:

"„Ole hää mees, Jaan, lase mind lahti, ma ei tee Sulle midagi. Si tule ka enam Su naire aeda. Ole hää mees, lase lahti! jalg on juba paistetanud ja ninast tikub juba veri wälja tilkuma!"

Kana-Jaan oli pehme südamega mees, mõtles ka, et ehk sell' kombel waenlasest sõbra saab, ja lubas Wenefõnni lahti aidata. Ta hakkas juba paela jalust lahtikiskuma, kui ta süda ometegi kartma lõi, et kas Wenefõnn wabest mitte kawaluse pärast ei palu. Sellepärast wõttis ta nõuks, kirwega weu küüru pihta lüüa, et see katki kukuks ja siis ise jooksmata pista. Waewalt oli ta weu katki lõõnud, kui ta ka tuhat nelja üle põllu jooksmata pani. Aga waewalt oli wibu katki ja Wenefõnn jälle jalul, kui ta ka kui karu Kana-Jaani järele tormas, et weu ots aga jalgus wälkus. Ja enne kui Kana-Jaan üle sõõru sai, oli Wenefõnn kahe käpuga ta karwus kinni ja kiskus ta kui taku koonla aea päält maha.

"Dot, oot Sa ussinägu, Sa haganasõõdik! Ma tahan Sind õpetada, kuidas teiste ilma süüta inimestele linnu paelu tee pääle ette teha, Sa lurjus!" — kiskus Wenefõnn, et mets kõlas ja kohas, ning peffis siis Kana-

Taani pool furnuks, wöttis kahlu nairid kaenla alla ja läks siis kirudes koju. Kana-Taani tegi ägades ja oigades sedasamma.

See oli aga Kana-Taani kannatusesele ometegi litg. Teisel homikul, kui ta juba wähegi käia wõis, läks ta mõisa härra juure kaebama. Härra laskis laupäewaks ka Wenefõnni mõisa kutsuda, ning pani teda Kana-Taaniga suud suu wastu. Wenefõnn ei salganud seda mitte, et ta Kana-Taanile tubli keretäie olla annud, aga arwas seda sääratse häbemata loomale üsna paraja olevad, kes inimesi linnu paeldega püüda. See tegi härra wihaseks ja Wenefõnnile mõisteti 60 hoopki kätte.

Kaks teomeest kutsuti sinna. Wenefõnn ajas püksid jalast maha, üks teomes hoidis pääst, teine jalust, ning härra hakas lööma.

Kana-Taani, nii haleda südamega ja kent-sakas mees oli ta, ei jõudnud wait seista. Waewalt oli Wenefõnn mõne hoobi saanud, kui ta omal harjunud wiisil nirisema hakkas:

„Waata, waata Wenefõnn, kui hääd ja armulised saksad Sinuga on! Sa saad nüüd oma jäu ilusa puhta pöranda pääl. Kaks meest hoiawad Sind finni, et Sa rabeleda ega siputada ei saaks, ei enesele haiget tee; ei luud ega konti rikku. Härra ise lööb kena piitsaga ilusti aru mööda, aga kuidas Sa minuga tegid!? Sa pillasid mind ühest aea nurgast teise, löid lugupidamata rusikaga suud ja filmad puruks!

Kahju härra ilusast piitsast, mis nüüd sinu pesemata looma naha pääl rojastatud saab! Aga nii hääd ja armulised on saaksid Sinuga!"

Härra ei jõudnud enam naeru pidada, waid teistega ühes tahtis ta ennast Kana-Saani kiituse ja maenitsuse üle lõhki naerda. Nõnda lätsiwad mõni minut mööda, ilma et Wenefönn hoopigi oleks saanud. Kui ta nägi, et kõik naerdes kanged oliwad, kargas ta maast ülesse, tõmbas püksid jalga ja ütles:

„„Kui Te' mind pekka tahate, siis peksge, aga ärge muidu mu kallal naerge! Kauga ma oma nahatäit pean ootama!?"

Härra ei saanud naeru pärast muud ööldud, kui: „„Wenefönn, mine ja täna Kana-Saani, kelle pärast Sa keretäiest ilma jäid!""

Wenefönn pühkis sedamaid trepist alla.

Kui esimine naeruhoo möödas oli, kinkis härra Kana-Saanile tehtud nalja eest 5 rubla, ja saatis ta koju minema.

Kana-Saan aga ei läinud koju, waid kõrtsi, mis poolwersta mõisast eemal on. Siit leidis ta Wenefönni eest, kellel kottu tulles ka paar kopikud taskus, mis eest ta oodatud keretäie pääle walu wähenduseks suutäe wiina tahtis wõtta. Et nüüd keretäis saamata jäi, arwas ta oma kopikuid kõhtus ehk pääs ometegi kergema olewad koju kanda, kui taskus.

Kui Kana-Saan uksest sisse astus, hõiskas Wenefönn talle juba eemalt wastu:

„Ole terve wa' wend, et Sa mind kere-
täiest päästsid! Tule rüüpame selle poole naela
kaheksi koku ära.“

Saan rüüpas ja andis ning ostis omalt
poolt ka, sest kingitud 5 rubla oliwad taskus,
mis vähendada tahtsiwad. Alles õhtu hilja,
kui mõlemate pääd otsas aurasiwad, haqasiwad
nad koju minema. Kaheksi wersta mõisast
eemal oli enne kodu weel üks kõrts ees. Siin
wõtsiwad nad kumbagi jala pääle weel mõne
topsi, ning ühe terve pudelitäie ka tee pääle
ligi. Müüd ei olnud enam kuhugile kõrwale
minemist, tee wiis otsekõhe koju poole. Aga
joobnud pääga effisiwad nad õige tee päält
ära, ning läksiwad ikka enam ja enam metsa
sisse. Wiimaks oliwad nad nii sügawas pime-
das laanes, et nad ilma ega maad ei täädnud,
kus nad oliwad. Kui Benesõnn parajalte kõif
kurjad waimud koku kirus, et tee ükskord otsa
ei lõpe, ning selle teise nimel hüüdis: „Kurat
teab, kuhu see tee meid wiib, pörgu wõi!“ —
langes äkiste maa nende jalge alt ära, ning
mõlemad kukusiwad sügawasse hauku! Snneks
ei saanud kumbagil suurt haiget.

Ilma et joobnud pääga enam oleks haka-
nud järele katsuma ehk mõtlema, kus nad oli-
wad, jäiwad mõlemad norinal magama.

Kest böse ärkas Benesõnn ülesse ja tahtis
wälja minna, — ta arwas ennast kodu olewad,
— aga ei leidnud uft. Wiimaks astus ta

Kana=Saani pääle, kes karjates maast ülesse kargas. Nüüd hakasivad mõlemad päid murdma kus nad küll võiks olla. Sest kumbagi ei tääd-nud ega mäaletanud, kuidas nad siia saanud. Wiimaks tuli Kana=Saani ometegi meele, et nad mõisast tulles, kui Wenefönn parajalte hüüdnud: „Kurad teab kuhu see tee meid wiib, pörgu wõi!“ — siia sügawasse waunud. Sellepärast arwas ta ka, et nad kusagil mujal kui päris pörgus olla.

„Oleme meie pörgus, siis paku wanapoisile wiina, et ta meid jälle minna lasseb!“ Kises-das Wenefönn, „meil oli ju täis pudel kaafas.“

Et aga wanapois nende kutsumise ja pal-wete pääle wiina wõtma ei tulnud, hüüdis Wenefönn wiimaks wihaselt:

„Seda ei tea kurad isegi, kus meie oleme! Anna pudel siia ja rüüpame ise! Kana Sa säärase tõrkse kuradile pakud?!“

Seda tegiwad nad ka. Mida enam wiina auru meestel päha tõusis, seda vähemaks läks hirm pörgusolemise eest. Wiimaks jäiwad mõ-lemad uueste magama.

Teise päewa homiku ärkasivad nad ülesse, ning nägiwad, et nad mujal kusagil ei olnud, kui — hundihaukus! Uga wäljasaamist pol-nud lootagi. Hauk oli sügaw, kitsas ja fileda seinadega.

Homiku wara oli härra ühe teise wõera härraga jahi pääle läinud. Oma wõeraga

Wenesõnni ja Kana-Saani lugu kõneldes, juhtus ta hundi haugu juure, kus mõlemad mehed libedaste töös olivad, et haugu seinade sisse astmeid kraapida. Selle töö pärast aga oleks nad julgeste nälga võinud surra, 'poleks mitte härra pääle juhtunud, kes neid nüüd wälja aitas.

Nad pidivad jutustama, kuidas nad siia hauku sattunud. Kui härra kuulis, et nad fingitud 5 rubla ära olivad joonud, käskis ta neid mõlemaid tulewa laupäewal mõisa tulla, kus kumbagile 20 hoopit anti.

Kana-Saan ja Wenesõnn olivad siitsaadik kõige suuremad sõbrad.

„Nõnda on see Wenesõnni ja Kaana-Saani lugu, mis ma oma wanaisa suust kuulnud olen,“ lõpetas jutustaja oma lugu.

„Aga nüüd on meil ka aeg käes koju minna,“ ütlesiwad mitu, tõusiwad laua äärest ülesse, jätiwad tänades Sumalaga ja tõttasiwad koju poole.

„Olge terwed tulemast, hüüdsin mina neile taha järele. „Wiige kõigile koju palju terwisid,“ ütles mu isa. Tõeste see oli üks rõõmus „päew lahke wanafeste seas rohtaedas!“ ütlesin mina ja meie astusime tuppa, sest aedas läks juba wiluks.

Kolmas päätükk.

Kuida lahked lugejad isegi näewad, olen ma sellel päewal rohtaedas wanast lauludest sugugi, wanast ebausju kombedest wäga wähe korjanud. Ka mu wotus, pärast poole wanu laulust korjata, läks selleks suits haiguse ja mitme muu takistuste läbi nurja. Aga wana ebausju pruufidega oli mul parem õnn. Nimelt olen ma

Tõnise ehk Tõnni waka

üle üht ja teist kuulnud ja korjanud, mis ma ka siia ülesse pistan.

Tõnise ehk Tõnni wakk on minu tääda meie rahwa kõige wiimane awalik ebajumal, keda wiie- ja kuuekümnne aasta eest mitmest kohast leida oli, kus teda awalikult kummardadi. — Kas, millal, kus ja kuidas teda mujal meie rahwa seas kummardadi, on mul täadmata. Kuidas seda aga minu kodumail tehti, sellest tahan siin lühidelt kõnelda ja nimelt:

- 1) Tõnisewakka tegemisest;
- 2) tema ametist, ehk: mis tarwis teda tehti,
- 3) tema kummardamisest ja
- 4) tema kadumisest ja kautamisest meie pool.

1) Tõnisewaka tegemisest.

Sellest tean ma ühte wiisi. Kolm wana naesterahwast peawad teda kolm neljapäewa õhtud järgemööda tegema; sääl juures peawad nad ihualasti olema. Materiali leiawad nad rohkestest, sest seks kõlbawad kõik wanad luuawõrud, riidehilbud ja narud, weise sõrad ja saba jõhwid j. n. e. Tema ise aga peab üks wahakünda ots, ehk tinast wõi wasest walatud kuoio olema, keda ühe puust taari (kalla) sisse pannakse. Tõnni kuoio, kere ehk keha on siis juba enne tema tegemist walmis, ning see korjatud kraam jääb temale waranduseks. Tema tegemine 'pole selle järele siis muud midagi, kui tema sisseõnnistamine. Wiimsel (s. o. kolmandamal) neljapäewa õhtul peab ta walmis saama. Nüüd antakse talle ka esimene ohwer, s. o. kolm tilka werd parema käe nimeta sõrmest. Siin juures antakse talle ka käsku

2. tema ametist.

Ta peab kõik mis ta nägema ehk kuulma juhtub, finni wõtma:

Olgu need härja uigud,
 Olgu need tuule kõigud,
 Olgu need lammas lapse hääled,
 Olgu need metsa halli hääled,
 Olgu need kurika hääled,

Olgu need lapse nutemised
 Ehk hädas appikutsemised j. n. e.

Kõik pidi Tõnn kinnivõtma ja oma peremehele
 täada andma. Väsimata pidi ta luusimas ja
 peremehe käskusi täitmas käima, kuidas järel-
 tulewa salmiga talle ööldi:

Ehk tulgu tulista lunda
 Ja sadagu sulda raheda,
 Walaks wihma wardaasta:
 Sika pead sina minema,
 Minema tulema järgeeste.

Tõnn pidi karja kaitsma, teda kahju ja wiga-
 duste eest warjama j. n. e. ühe sõnaga: maja-
 talitust õnnistama. Aga mitte õnnistamist üksi
 ei pidanud tema saatma, waid ka kõik oma pere-
 mehe kurjad käsud oliwad tal täita. Ta pidi
 naabri rahwale oma peremehe soovimise pääle
 haigust, wiljakaldust, riidu majaliste ja naabride
 wahel saatma ja sünnitama j. n. e.

Päew, millal Tõnn oma peremehe majata-
 litust, kõige päält tema karja, iseäranes õnnis-
 tama pidi, oli Tõnisepäew 17. Januaril. Seda
 päewa pühitsedi siis ka imelikul wiisil. Tööd
 ei olnud koguniste luba teha. Kõik päewa otsa
 pidi toit laua pääl seisma, nõnda kuidas seda
 hilja aja eest ja osalt weel praegugi Tõulu
 böse ettetuleb. Keset tuba söögi laua all seisis
 üks paja täis kupaatud ube. Igaüks, kes tupp-
 juhutus minema, istus lauda ja söi, aga aituma

Sumalale ei tohtinud ta anda, ei pererahwast tänada. Oles aga keegi seda julgenud teha, siis oles seda suureks teutuseks arwatud ja esimine õnnetus mis majas juhtus, oli waidlemata tänaja süü. Kõigeparem oli, kui pärast sööma aituma asemel ööldi: „Olgu Tõnn meheks!“ — Öhtu tuli päris õnnistamise aeg ja arstimine. Müüd pidi Tõnn iseäranes karja õnnistama. Selle tarbeks wiidi teda lauta. See lauta wiimine on mitmel wiisil sündinud. Mõnes kohas wiidud söögi laud lauta, pandud road pääle; taha laua otsa õllekann ja ette lauaotsa Tõnisewakk. Tõnn ise, kui ta küündla ots olnud, wõeti kannust wälja, süüdatud põlema ja käidud temaga kolm korda wastu päewa ümber söögilaua. Iga korra aegu ööltud: „Oh Sa püha Tõnnike, õnnista meie leiwa kanikast, õnnista meie liha raasukest, õnnista meie õlle märjakest!“ — Müüd käitud temaga ka iga elaja looma juures ja kõrwetatud natufene karwa, mis loomale alatt terwiseks pidanud olema.

Ühes teises kohas tehtud nõnda: Peremees ja perenaene wiinud öhtu ühe suure molli ehk rangi keset lauta, pannud iga weise jäuks kolm kamalutäit kaeru sisse, tilgutanud siis iga looma kaera jäu pääle kolm tilka õlut ja lastnud siis weised paari kaupa molli kallale sööma. Kuni weised söönud, käinud, — kui härja lõög, siis peremees, kui lehma lõög, siis perenaene, weise lõõ sees,

hüpanud ülespidi ja ütelnud: „Tere, tere Sa püha Tõnnike! Dled Sa mind selle aja ülespidanud, siis pea see aasta weel!”

Selle aja sees, kui peremees ja perenaene lautas talitanud, läinud sulane, kes wäga uudishimuline olnud, lauda taha kuulama, mis sääl sees küll peaks räägitama. Ta kuulas ja kuulas. Wiimaks wöttis ta härja lõa, mis läbi seina käis, peusse. Kui nüüd peremees omale parajalt lõa kaela oli pannud, ning hüpates hüüdis: „Oh Sa püha Tõnnike! Dled Sa mind selle aja ülessepidanud, siis pea see aasta weel!” — tõmbas sulane lõa peremehe kaela finni ja hüüdis koleda häälega: „Ei pea Sind enam!” — Seda nähes hakas perenaene suure ehmatusega Tõnni paluma, aga sulane ei lastnud lõa otsast lahti ja peremehel oli juba wiimane häda käes. Nüüd hakas perenaene, kui ta ära nägi, et Tõnn ei awitanud ega halastanud, Sumalat appi hüüdma, kes ka awitas, sest nüüd lastis sulane lõa otsast lahti. — Et ilm tuisune oli, siis ei wõinud keegi sulase jälga näha ja peremehe kägistamine jäi Tõnni süüks. Selle tõmbu eest wiskas see peremees oma Tõnnisewakka nende sõnadega ahju: „Dlen ma Sind siamaale kummardanud, aga tulewa aasta ei pea ega kummarda ma Sind enam!”

Mitmeid haigusi aeti Tõnni süüks. Näituseks: Oli keegi pulmast, warult ehk mujalt joodust tules haige, — ja seda juhtus sagedaste, kui söögi,

weel enam joogiga õiget mõõtu ei peetud, — siis ütlesivad naesed warsti, seda olen enam kui ükskord kuulnud, „selle ja selle pere Tõnn ehk küünal olla kallal.“ „Aga 'pole wiga, ütlesiwad naesed edasi, kül meie koera koju saadame!“ — Seda koera koju saatmist ehk haige arstimist nimetadi „tulewiskamiseks,“ mis järeltulewal wiisil sündis.

Neljapäewa õhtu wõeti üks hää suur tükk taela ehk kõbjast ja mindi sellega kui wõimalik kuni selle pere piirini, kelle Tõnn haige kallal arwati olewad. Siin raijuti tuli taela ehk kõbja külgi ja pandi põlew taela tüksus wana wasakjala wiiskrajaka sisse. Sellega piirati kolmkorda wastu päewa ümber pää ning wisati siis põlew taela tükk kõige wiiskrajakaga üle pahema õla selle pere poole, kelle Tõnn kallal arwati olewad. Siin juures tõmbasivad naesterahwas ka sagedaste riided kaela ja näitasivad Tõnnile alumist seljaroo otsa. Sellega oli arstimine lõpetatud. Sedawiisi tegiwad enamiste naesterahwas. Mehed lastsiwad teda (Tõnni) püüfiga. See sündis ka neljapäewa õhtu. Haawlide asemel pandi üheksa wana hobuse kingnaela püüfi sisse, kelle pääle weel sula hõbedat kallati. Püüfiga pöörati ka kolmkorda wastu päewa ümber pää ja lasti siis üle wasaku õla sinna poole külge, kust küllest Tõnni arwati tulnud olewad.

Oli pere, kellel Tõnni haige kallal arwati

olewad, lähedal, siis wiidi ka tuld sinna aida nurga alla, kus nurjatu sees oli. Et selle läbi tulekahjusti juhtus, on iseenesestgi mõista. Nõnda pandi näituseks W. kihelkonnas ja W. waldas hilja aegu ühe peremehe ait põlema, ja weel hiljem, mis ma ise weel mäletan ühele teisele tuli aida nurga alla kiwi pääle. Snneks juhtus peremees ise, kui juba pool palki läbi oli põlenud, tuld nägema, mis ta ruttu ära-kustutas, ja kahju selle läbi sündimata jäi. Säärasi narritempusti teeb weel täna päew mõni wana naesterahwas, ehk kül Tõnisewakka enam kusagilt leida ei ole.

3) Tõnisewaka ehk Tõnni kummardamisest

tean ma weel wähe. Ülemal rääkisin ma juba, et temale Tõnise päewal söögilaua juures pal-weid tehti. Pääle selle wiidi temale weel igal ajal, aga kui wõimalik, ikka neljapäewa õhtu, andeid, nõnda kui: wäikesi sukki, kindaid, särka ja säärpaelu, mis selle tarwis walmis kujutud oliwad. Weel wiidi temale raha, leiba, soola ja ka tubakat.

Sagedaste wiidi niisugusi andeid ka mõne suure kiwi ääre, silla otsa ja jõe kaldale, kus Tõnni böldi elawat, keda wanast rattarummust ja luuawõrudest olla tehtud. Ma tunnen oma kodumail mõndagi niisugust tähtsat kohta, mis wanaste nõnda kuulsad oliwad, et mitu peret

ja küla ühe P. jõe silla otsa alla koguni mitu waldagi oma andeid maksivad.

4) Tõnisewaka kadumisest ja kautamisest meie pool.

Kõik niisugused ebausku kombed ja pruugid on osalt Gesti rahwa oma wana pagana aja pärandus, osalt hiljem teistest rahwast siia toodud kombed. Aga olgu nad muidu mis tahes, pimeduse ja rumaluse jäljed ehk riismed on nad ikka. Pimedus ja rumalus taganewad walguse ja waimuharimise eest; nendega ühes ka nende aegsed kombed ja pruugid. See ei wõi ka Gesti rahwa juures teisite olla. Aga weel enne, kui waimu harimine W. ümberkaudu Tõnisewaka teenistust ära hakkas kautama, tegi tema awaliku kumardamisele üks mõisa walitseja ehk junkur K. häkilise otsa pääle.

See junkur, üks inimese rõõwija, kuida nad enam ehk vähem kõik oliwad, — käis laupäewa õhtuti walla poistega perest peresse ja majasse, tõi Tõnisewakad aitadest wälja, ja tulde ja wette wisates häwitas ta neid wiimase kui ühe ära.

Mis teda seda tegema sundis, ei tea mina. Ühed ütlewad, ta olla seda hääst südamest teinud, sest ta olla järele mõtelnud, et sellel wiisil seda wäärjumala teenistust kõige hõlpsam olla ära kautada.

Teised jälle ütlewad, ta olla seda tigidast

jüdamest teinud, sest selle läbi wõinud ta rahwast kõige enam pahandada ja wihastada, ning see olnud alati tema kõige suurem rõõm. N. eluwiihide ja muu tegude järele näitab wiimas-
tel õigus olewad.

N. wiskas küll Tõnisewakad tulde ja wette, aga nende kummardamine ei olnud sellega weel ammugi mitte lõpenud. See wältras mõni aeg edasi, kuni rahwa õpetamise ja waimu harimise eest rohkem hoolt hakati kandma, mis läbi ka see wana pimeduse aja pärandus aega mööda kaduma hakkas. Ehk küll praegu Tõnisewakka kusagilt enam ei leita, siiski on temast ühte ja teist rahwa sekka järele jäänud. Weel leitakse mõnes kohas seda, et Tõnise päewal ei kedrata, sest kui seda tehakse, siis hakata lammad ümberkäima; weel katsub mõni wana naene oma joodult tulnud haige pää ehk kõhuga meest tulewisksamisega arstida; weel maksawad mõned narrilased sildade alla, kiwi ehk kännu ääre andeid, aga niisugusi on kaunis arwa leida, ja nad wõiwad julged olla, et nad teiste naerust ja pilkamisest ilma ei jää.

Tartus, trüfitud **H. Laakmanni** kuluga ja
säälšamas raamatupoodis ka müüa:

Cesti rahwa ennemuistefed jutud. Korjanud
ja kirja pannud **Fr. R. Kreuzwald.**
Hind 1 rbl. 40 kop.

Laste söber. 1. jagu 46 pildiga. Hind 25 kop.

Luige tiik. Hind 10 kop.

Jutustused Homikumaalt. Hind 12 kop.

Kaks kosilast, Iša ja poeg. Hind 16 kop.

Die-kuu ja külm elu=maanteel. Hind 8 kop.

Pauliku C. R. Sinnutaja laulud. Hind 20 kop.

Hans Wächter ehk üks waene patune. S. 15 kop.

Onu ja Sepoeg ehk pahast külwist kaswab paha
lõikust. Üks jut noore rahwale. Hind 25 kop.

Sinu riik tulgu meile! Üks õpetlik jut noore
rahwale. Hind 10 kop.

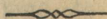
Rosalinda, ehk õnneto abiello Schweitsimaal.
Hind 30 kop.

Inimese mõtted ei ole Jumala mõtted.
Hind 20 kop.

Martiniiko ja Korsika. Kirjapannud **J. W.**
Janssen. Hind 25 kop.

Kodumaalt Nr. 1. Piitwimaa kuningas Mag-
nus ja Wene Saar Joann Wasilje-
witsh IV. Hind 25 kop.

Kodumaalt Nr. 2. Mõnda Isamaa wanust
aegust. Hind 20 kop.

8

A-5878_c
h